

“DEFTER-İ ÇİNGİZNÂME” VE TÜRK DESTANLARINDAKİ KAHRAMAN TİPOLOJİSİ AÇISINDAN “CENGİZ HAN”

“DEFTER-I ÇİNGİZNÂME’ AND ‘CHINGGIS KHAN’, ACCORDING TO THE HEROIC TYPE OF THE EPIC OF TURKISH”

Yrd. Doç. Dr. Bekir ŞİŞMAN*

Özet

Cengiz Han, dünya tarihini etkilemiş nadir hükümdarlardan biridir. Onun hayatını ve mücadelelerini anlatan epik hikâyelere “Cengiznâme” adı verilmektedir. Cengiznâmeler üzerine en son çalışmayı Maria İvanics ve Mirkasym A. Usmanov yayımlamıştır. Bu eser “Das Buch der Dschingis-Legende (Dâftâr-i Çingiz-nâmâ) I” olarak adlandırılmıştır. Defter-i Çingiz-nâme, altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde (Fasl-i dâstân-i nâsl-i Çingiz), Cengiz Han’dan bahsedilir. Bu anlatıya göre Cengiz Han, Türk destanlarındaki kahraman tipine uygunluk göstermektedir.

Ayrıca, bu çalışmada, “Das Buch der Dschingis-Legende (Dâftâr-i Çingiz-nâmâ) I” kitabındaki “Giriş” bölümünün Türkçe konuşan bilim adamlarına tanıtımı amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cengiznâme, Destan, Kahraman, Tipoloji, Çeviri, Motif

Abstract

The Chinggis Khan is one of the exclusive sovereign kings who had affected the world history. The heroic novel of his life and struggle is named as “Çingiz-nâme”. The Latest work on the Çingiz-nâme’s is issued by Mirkasym A. Usmanov and Maria İvanics. Their published work is named “Das Buch der Dschingis-Legende (Dâftâr-i Çingiz-nâmâ) I”. The Dâftâr-i Çingiz-nâmâ embodied from six chapters. The first chapter mentions about the Chinggis Khan. According to the story, mentioned in the first chapter of the book, Chinggis Khan suits to the heroic type of the Turkish epics.

Nevertheless in this study, it is intended to introduce the introduction of the “Das Buch der Dschingis-Legende (Dâftâr-i Çingiz-nâmâ) I” to the Turkish speaking scholars.

Key Words: Cengiznâme, epic, hero, typology, transliteration, motif.

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
E-posta: bsisman@omu.edu.tr

1.Giriş:

Merkezi Asya'nın İslam öncesine ait genel inanç, idrak ve ritüellerin esasını teşkil eden Göktanrı (bir tanrı) dini ile İslamî akide ve literatürü derceden bir eser olarak değerlendirebileceğimiz *DeFTER-i Çingiznâme* hakkında şimdiye kadar pek çok bilgi ve belge sunuldu. Biz bu çalışmamızda, özgün ve orijinal bulduğumuz bilgileri, metin bağlamı olarak sunmaya ve söz konusu eseri incelemeye çalışacağız. Bu incelemenin alt bölümlerinde biri, çeviri metinden oluşturulmuştur. Ayrıca destanın özeti, destandaki olağanüstülükler, destanın motif yapısı, destandaki bazı kültürel unsurlar, yer ve kişi adları, kahraman tipolojisi açısından Cengiz Han'ın değerlendirilmesi, sonuç, kaynakça ve sadeleştirilmiş tam metin bu çalışmanın ana başlıklarını oluşturmaktadır.

“Cengiznâme”, Cengiz Han'ın soyu, doğuş tarzı, fetihleri ve tesiri hakkındaki genel halk rivayetlerinden derlenmiş, fakat “tarihi” mahiyette bir destandır. Cengiz'in şeceresi baba tarafından “Oğuz Han”a dayanıyor ki, tarihçi Reşidüddin *Camiü't-Tevârih*'inde bunu kaydetmektedir. Anası tarafından ise “Altun Han” neslindedir (Köprülü 1986: 234).

Cengiz Han ve oğulları Doğu Asya'dan Doğu Avrupa'ya dağınık ve irili ufaklı devletler halinde yaşayan bütün halkları hâkimiyeti altına almış; böylece 9. yüzyılın ortalarından itibaren irili ufaklı devletler tarafından idare edilen Asya tek bir şemsiye altında toplanmıştır (Günay 2006: 405).

Bakış açısına göre Cengiz Han bazen göklere çıkarılmaya, bazen yerin dibine batırılmaya çalışılsa da; gerçek olan bir şey vardır ki o da; dünyanın sonuna kadar yaptıkları ve yapmadıklarıyla adı unutulmayacak bir şahsiyettir (Gömeç 2006: 9).

Onun adı geçince yalnızca savaşlar akla gelmez. “İpek Yolu”nun işlek ve emin bir hale gelmesindeki rolü; ipek, ipekli kumaş, barut ve matbaa gibi Uygur Türkleri tarafından ilk kez kullanılıp sonradan Çinlilere mal edilen pek çok ürünün batıya taşınmasındaki payı asla unutulmamalıdır (Gülensoy 2007: 257).

Biz Cengiz Han'ın Türklüğü tartışmasını elbette tarihçilere bırakacağız; ancak onun yükselişinde etkisi olan, yakın münasebet kurduğu ve akrabalık tesis ettiği pek çok boyun, aşiretin Türk olduğunu ve Türkçe isimler taşıdığını da burada belirtmek durumundayız. Örneğin; *Uryat, Talciyut, Uysun, Salciyut, Barlas, Urugut, Ürenküüt, Baykut* ve *Kanglyat* bu kabilelerden yalnızca birkaçıdır.¹

Cengiz'in gücü ve etkisi ölümünden sonra da uzun süre devam etmiştir. Onun büyüsel gücü ve yönetim anlayışı Timur tarafından da ustalıkla uygulandı. Moğol tarihi ve gelenekleri Timur'un hedeflerini, yöntemlerini ve felsefesini

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Zeki Velidi TOGAN, “Cengiz'in Soyu ve Kendisine Yakın Kabileler”, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Fasikül:1, Sayı:13 (Ord. Prof. Dr. Ahmet Zeki Velidi TOGAN Özel Sayısı), 1985, s.95-103.

belirledi. Türk-Moğol ve İslam kökenli karışık kültür; Timurleng'i Cengiz Hanla birlikte merkezi bir mihenk taşı ya da figür olarak öne çıkardı (Manz 1989: 2).

Bu kısacık özet bilgiden sonra “Cengiznâme” olarak adlandırılan Cengiz Menkıbeleri Kitabı, yani “Defter-i Cengiznâme” hakkında bilgi sunmak istiyoruz.

Bizim çalışmamızda esas aldığımız metin; Kazan Üniversitesi, Tatar Tarihi Kürsüsü'nden Prof. Dr. Mirkasym A. Usmanov ile Macaristan'ın Szeget Üniversitesi, Altayistik Kürsüsü'nden Doç. Dr. Maria İvanics'in birlikte hazırladıkları “*Das Buch der Dschingis-Legende (Däftär-i Çingiz-nâmä) I*”² adlı kitapta yer alan metindir. Ancak bu metin altı bölümden oluşmaktadır. Bizim incelediğimiz bölüm; Cengiz Han Destanı'nın anlatıldığı “*Fasl-i Dâstân-ı Nesl-i Çingiz*” bölümüdür. Bu kısım kitapta 31-62. sayfalar arasında yer almaktadır.

Kısaca “Cengiznâme” olarak adlandırılan destanın ve diğer destan parçalarının yer aldığı Cengiz Menkıbeleri Kitabı, yani *Defter-i Cengiznâme*; 16-18. yüzyılda Volga-Tatar edebi diliyle yazılmış olan kaynaklar arasında özel bir yer tutmaktadır.

Bu anonim eser hem şekil hem de içerik bakımından fevkalade ilgi çekicidir. Bu eserde folklorik ve edebi yaratmaların yanı sıra, konusu önceki yüzyılların epik eserlerine dayanan bağımsız anlatılar da söz konusudur. Eser bizlere, geçmişteki bilimsel gelişmeler ve kutsal değerler hakkında bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Volga-Ural bölgesi Tatarlarındaki tarihsel düşüncenin gelişimini de yansıtmaktadır. Eserdeki zaman dilimi ise Cengiz Han'ın ortaya çıkışından, Kazan'ın düşüşüne kadar; yani 13. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar olan süreyi kapsamaktadır.

Anlatmaların derlenmesi için esas sebep 17. yüzyıl ortalarında ve onu takip eden yirmi yılda Rusya'nın doğusundaki *Tatar* ve *Başkurt* bölgesinde vuku bulan politik ve dinî mücadelelerdir. Bu epik derlemelerin (yazılı metinlerin) 1680'li yıllarda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Yazarının adı hiçbir zaman bilinemedi. Ancak onun uhrevi insandan ziyade dünyevi bir anlayışa sahip olduğu metinden anlaşılabilir. Yine yazarın, Timur tarafından şehirleri yıkıldıktan sonra *Zey* nehrinin çıkış bölgesine yerleşen Bulgar şehri *Bilyar*'ın sakinlerinden olduğu tahmin edilmektedir.

² Bu kitap Macaristan'ın Szeget şehrinde basılmıştır. 324 sayfa tutarındaki eser; önsöz, giriş, kaynakça, transkripsiyonlu metin, Tatarca-Almanca sözlük ve faksimile metin bölümlerinden oluşmaktadır. Eserin önsöz ve giriş bölümleri (1-24) Almanca olarak kaleme alınmıştır. Metnin rahat anlaşılması için ise, eserin sonuna Tatarca-Almanca sözlük konulmuş (95-203) ve metindeki bütün kelimeler bağlamlarıyla birlikte verilmiştir. “*Das Buch der Dschingis-Legende (Däftär-i Çingiz-nâmä) I*” adlı kitapta Defter-i Cengiznâme'nin dört nüshası karşılaştırılmış; üç nüshasının faksimile metni eserin sonuna konulmuş ve en doğru olduğu kabul edilen nüsha, metin tamiri de yapılmak suretiyle transkripsiyon harfleriyle verilmiştir.

Folkloristik ve edebi Cengiznâme; 17–18. yüzyıl Tatarlarında tarihsel ve geleneksel bir tür olarak şekillenmiştir. Tamamı yetenekli bir sanatkârın kaleminden çıkmış, Tatar edebiyatının özel bir yaratması olan bu eser, Altınordu zamanının tarihsel düşüncesini de ihtiva eder. Bundan başka *Defter-i Cengiznâme*'de çok sayıda geleneksel, folklorik-edebi türden parçalar bulunmaktaydı ki; bunlar Tatar toplumunun sistematik olarak tahribata uğratıldığı 17-18. yüzyılda tahrif edilmiştir (İvanics-Uzmanov 2002: 1-3).

2.“Das Buch der Dschingis-Legende (Däftär-i Çingiz-nâmä) I” Adlı Eserin “Einführung (=Giriş)” Bölümü’nün Türkçe Çevirisi:

Yüzyıllar boyu Volga-Ural bölgesinde hüküm sürmüş Altınordu ve onun devamı olan devletlerin tarih araştırmaları daha çok Arap, Fars ve Rus tarihçilerin rivayetlerine dayanmaktadır. Çünkü Türkçe yazılmış tarihi eserlerin büyük bölümü bilim dünyası için henüz bakir sayılmaktadır. Oryentalistler birkaç önemli kaynağı neşrettiler; ancak bu neşirler zamanın seyri içinde bilim dünyasında önemini (hükümünü) kaybetti. Geri kalanlar ise günümüze ancak zorlukla erişebildi.

Volga-Ural bölgesinde yaşayan ve Türkçe konuşan halkla ilgili bu elyazması kaynağın bir araya getirilmesi, yayımlanması ve tanıtılması 20. yüzyılın ikinci yarısında yeniden önem kazandı.

1550’li yıllarda devlet olma özelliğini yitiren bölgenin, tarihi bir kaynağının neşri; zikredilen kaynaklardan yalnızca dört vakayinamenin günümüze kadar erişebildiğini iyice gösterdi. Göçerlerin sözlü rivayetleri ve epik eserleri, halk söylenceleri, destanlar ve şecereler böyle tarihi kaynaklarla gün yüzüne çıkmaktadır.

Burada neşredilen Defter-i Cengiznâme; tarihi Volga-Ural bölgesinden geriye kalan ve günümüze erişen nakledilmiş dört kaynaktan en değerlisi ve en önemlisidir. Kitabın başlığından, bir Cengiz Han tarihi beklenebilir. Ancak burada Moğol Fatihi ile ilgili bir tek bölüm vardır. “Cengiznâme” başlığı daha çok edebi bir türe işaret ediyor; bir vakayiname tarzına. Gerçi eser Cengiz Han’ın tarihi ile başlıyor. Fakat büyük Fatih’in adı daha sonra ortaya çıkan tarihi kişiliğinin temellendirilmesi, halkının menşe efsaneleri ve tarihi geleneklerinin savunulması için kullanılıyor.

Orta Asya’da epik anlatılar için severek kullanılan ve bir edebi form olan “nâme”; Fars şairi Ebu’l-Kasım Mansur Firdevsî’nin eseri Şehnâme’den örnek alınmıştır. Türkler ve Moğollar arasında öne çıkan birkaç kişi etrafında teşekkül etmiş olan bu metinler eldeki eski destan parçalarının ve tarihi efsanelerin bir araya getirilmesiyle oluşturuluyor. Epik anlatılar dizisi (Oğuznâme, Cengiznâme, Timurnâme, Seybâninâme ve Hannâme) de böyle oluştu.

Oğuz ve Cengiz menkıbeleri; Türkçe konuşan toplulukların her birinin ortak mirası iken, daha sonra oluşan eserler farklı boyların hanedanlarına hizmet

etmek amacıyla tasarlanıp kaleme alındı. Örneğin Seybâninâme, Muhammet Seybânî'nin hâkimiyetini ve Özbekistan hanlığının kuruluşunu desteklerken; Timurnâme de Orta Asya'da, İran'da ve Afganistan'ın kuzeyinde hüküm süren Timur sülalesinin meşruiyetini destekliyordu. Hannâme'de ise Astrahan Han'ın taht iddiası ve talebi gözetiliyordu.

Bozkırdaki Oğuz dilli halkın menşei Oğuz Han'a kadar gidiyor ve onların menşeiyle ilgili menkıbe onun şahsına (Oğuz'a) bağlanıyor. Orta Asya hükümdarlarından Ebu'l-Gazi (Bahadır Han) 1659 yılında yazdığı kitabında daha farklı Oğuznâmelerden bahsediyor. Oğuznâmeler uzun zamandan beri Türkoloji araştırmalarının konusunu oluşturmaktadır.

13. yüzyılda Uygur yazısıyla kaleme alınmış olan Oğuz-nâme, Oğuzların İslâm öncesi efsanelerini içermektedir. Fakat ikinci versiyonda Oğuz Han, inancı kuvvetli bir Müslüman olarak gösterilmektedir.

Defter-i Cengiznâme'nin bilimsel değeri Oğuznâme'den asla daha az olmamasına rağmen, ona daha az ihtimam gösterilmiştir. Geçen on yıllar içinde Kazaklar ve Uygurlarda birer Cengiznâme çalışması ortaya kondu; fakat bu çalışmalar başlık olarak benzer olmasına karşın içerik olarak bizim tarafımızdan yayımlanan nüsha ile aynı değildir.

...

Edisyon kritik için esas alınan Cengiznâme metni altı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerin bir soybilimci-tarihçi tarafından düzenlendiği muhakkaktır. Bu bölümler, Volga-Ural bölgesinin 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olan tarihi olaylarını kapsamaktadır:

1. **Fasl-i Dâstân-i Nâsl-i Çingiz:** Bu ilk bölüm, Cengiz Han'ın doğumunu ve güce erişimini anlatır.
2. **Fasl-i Beyân-i Dâstân-i Aksak Temir:** Bu bölüm kendi içerisinde birkaç alt bölümden oluşur ki bunlar; Timur'un doğumu, yükselişi, Osmanlılara karşı, Bulgar şehirlerine karşı ve Rus şehri Wladimir'e karşı olan seferi, Amet ve Samet Hanların İslamiyet'e yönelişleriyle ilgilidir.
3. **Fasl-i fî Beyân-i Dâstân-i İsa oğlu Amet:** Bu üçüncü bölüm 14. yüzyılın sonunda Astrahan'da hüküm süren Saltschi (Salcı)'nın tarihinden ve onun babası İsa oğlu Ahmet'in yaşamından bahseder.
4. **Fasl-i fî Beyân-i Dâstân-i Edige Biy:** Dördüncü bölüm aslında yarım varaklık bir şeceredir. Burada 1420 yılında doğan Edige Bey'in soy ağacı veriliyor ve Nogay ordusunun kuruluşu anlatılıyor.
5. **Fasl-i fî Beyân'ül-Mecalis ve'l-Mekân:** Beşinci bölüm kısa bir içerikten oluşuyor. Çeşitli hanların, hüküm sürdükleri bölgelerin yazılı olduğu bir bölümü ihtiva ediyor. Maalesef bu listede belirli

tarihi periyotlar birleştirilemiyor. Burada zikredilen veriler; hangi tarihi kişiliklerin 17. yüzyıl sonunda Volga-Ural bölgesi halklarının hafızasında korunduğuna işaret ediyor.

6. **Fasl-i fî Beyân-i Dâstân’ut-Tarih:** Bu kısa sonuç bölümü hem dil hem de üslûp açısından önceki bölümlerden ayrılmaktadır. Burada 13. yüzyılın başından 18. yüzyılın başlarına kadar, Volga-Ural bölgesinin önemli olayları anlatılmaktadır.

Cengiznâme’nin Yazarı - Oluşumun Yeri ve Zamanı

Mevcut altı bölümün oluşum zamanı ve bir araya getirilme anı ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Cengiznâme’deki anlatıların 1680’li yıllarda bilinmeyen bir kişi tarafından bir araya getirilerek oluşturulduğundan şüphe yoktur. Şecerenin verildiği bölümün başlangıcında tarihle ilgili belirtiler vardır. Bu şecerede Burhan Sultan en sonuncusu olarak zikredilmektedir. Burhan Sultan 1678-1679’a kadar saltanat sürmüştür.

...

Tüm ihtimallere göre nüshanın başındaki soy kütüğü (şecere) esere daha sonra konulmuştur. Bu bölümün dili, satırbaşı özellikleri vs. onun esere daha sonra yerleştirildiğine işaret ediyor. Bölümlerin ayrı ayrı tarihlendirilmesi zor bir iştir. Buna, linguistikler tarafından nüshanın dil özelliklerinin esaslı bir araştırmasından sonra karar verilebilir.

Nüshada yer alan en eski bölümün, Cengiz Han hakkındaki hikâyenin anlatıldığı bölüm olduğu görülüyor. Bu yalnızca onun temasından dolayı değil, bilakis bu bölümde çokça yer alan Moğolca kelimelerden anlaşılmaktadır.

Timur hakkındaki hikâyenin tarihiyle ilgili somut delillere sahibiz. Battista Fregoso’nun kaleminden neşet eden (1479–1488) Timur’un kısa yaşam öyküsü 16. yüzyılda Avrupa çapında farklı dillerde yayımlandı. Her iki ortak kaynak da sözlü rivayetlere dayanabilir. İbn-i Arabşah uzun zaman (1408-1412) Altınordu’da yaşadı; muhtemelen hikâyeyi orada tanıdı. Battista Fregoso, Timur’un hikâyesini Kırmızı koloni tüccarlardan işitti. Bu tüccarların 1475’te Kırım’ı zapt eden Osmanlı’dan önce ana vatanlarına geri dönmeleri, bunun için bir ispat gibi görünüyor. Bu durumda Cengiznâme’de mevcut olan Timur hikâyesi (destanı) 15. yüzyılın ortalarında çoktan tanınmış olmalıdır.

Üçüncü bölüm Astrahan hükümdarının tarihi ile ilişkilendirilmelidir. Onun adı Rus yıllıklarında 1475 yılının olayları ile bağlantılı gösteriliyor. Bu nedenle onun tarihi 14. yüzyılın sonuna dayanmaktadır.

Nogay ordusunun beylerbeyi Edige Bey’in şeceresinin yazılı olduğu bölüm 1602’den daha önceye ulaşmıyor. Beşinci bölümde tarihle ilgili bir emare tespit

edilemedi. En son bölümde ise; 1681-1683 yıllarındaki Başkurt isyanı ile bağlantı kurulabilir.

Bu ayrı ayrı anlatıların esaslı bir bütünlük oluşturup oluşturamadığı, burada uygun zamansal sıralamanın meydana gelip gelmediği ve bilinmeyen yazarı tarafından hangi prensiplere göre tercih edilerek bir araya getirildiği gibi sorular açıklanmalı ve aydınlatılmalı.

Abdülkadir İnan kategorik olarak dini nedenlerden ötürü eseri Kazak bir mollanın tertip ettiği görüşünü reddediyor. Onun düşüncesine göre İslam'ın yüksek kültürünü benimseyen bir molla hiçbir zaman Budist dinini benimsemiş olan Cengiz Han'ı övücü sözler söylemez.

Osmanov'a göre Cengiznâme'nin dili, Volga bölgesinin dini edebiyat dilinden de ayrılmaktadır. Orta Asya'daki dini merkezlerde İslamî kültürü edinmiş olan İslamî anlayış, Özbek edebi dilini kullandı ve dini nedenlerden ötürü, Cengiz Han'ın doğaüstü doğumunu anlatıdan çıkardı veya başka ifadelerle yeniden yazdı.

Osmanov Cengiznâme'nin yazarının Tatar aristokrasisinin yüksek zümresinden olduğunu iddia etmekte ve onun dünyevi eğitim gördüğünü, çok bilgili olduğunu söylemektedir. Metindeki bir emareye göre o, bu kişinin Bilyar şehrinin sakinlerinden olduğunu tespit ediyor.

Abdülkadir İnan her bir bölümde yer alan mekânı, Nogay ordusunun hâkimiyeti altında bulunan Başkurtlara bağlıyor. Bunun başlıca nedeni; ilk bölümde bulunan Başkurt soy adlarıdır (şeceresidir). Osmanov ise buna karşılık Tatar halklarında buluna pek çok nüshadan dolayı eseri, Kazan Hanlığı'nın tarihi bir mirası olarak görüyor.

Araştırmannın sonucunda, kesinlikle bilinmeyen bir yazar tarafından Cengiznâme'nin sözlü rivayetleri ile resmî kabul gören tarihi geleneğin (anlayışın) birleştirildiği söylenebilir.

Bu uzun ve kısa varyantlar, Kafkasya'dan Sibiryaya kadar Türkçe konuşan topluluklarda tespit edilebilmektedir.

Cengiznâme'nin Kaynakları

Cengiznâme'yi teşkil eden hikâyeler ve Türk-Moğol vakayinameleri, Cengiznâme'nin kaynakları arasında kabul edilebilir. Bunlar en eskisi bugün kaybolmuş olan Moğolca Oğuznâme ve Cengiznâme'nin ilk örnek nüshasıdır. Bu Moğolca eserin kısmen "Altan Topçı" ile mutabık olup olmadığı ispat edilemiyor; yalnızca zannediliyor.

13. yüzyılda oluşmuş "Moğolların Gizli Tarihi"nin Cengiznâme'nin kaynaklarından sayılması kesindir. Birkaç deyim ve atasözünde Orta Asya müslüman edebi ve tarihi eserlerinin etkisi görülebilir. Kasimov tarafından

yazılmış “Kadir Ali Bey” vakayinamesi ve Astrahan Han için yazılmış “Hannâme”, Volga-Ural bölgesinin yazılı kaynaklarından sayılabilir. Burada anlaşılacak kadar deforme olmuş şiir parçalarının yazılı örnek sayılıp sayılamayacağı, bağımsız edebi eser olarak ve bilgece bir tarz olarak görülüp görülemeyeceği bir sorundur.

Timur’un yaşamı ve hâkimiyeti çok sayıda çağdaş vakayinameler (anlatılar) sayesinde edebileştirildi. Şüphesiz Cengiznâme’deki Timur hikâyesinin temsili, tarihi gerçeklikten uzaktır; ancak fikri hikâye olması bakımından şayanı dikkattir.

Üçüncü bölüm bağımsız bir edebi eser özelliği göstermektedir. Bu eser Salcı’nın meşruiyetinin ve Astrahan’a hâkimiyetinin desteklenmesi temeline dayanıyor. Eserin içinde öne çıkan kişiler diğer tarihi kaynaklarda da belirtilen tarihi kişilerdir.

Dördüncü bölüm Kadir Ali Bey’in vakayinâmesine dayanır.

Beşinci bölüm münhasıran sözel çeviriye dayanmaktadır.

Son bölüm; zengin, kronolojik düzende tanzim edilmiş bir tarih (yıllık, salnâme) olarak nitelendiriliyor. Eserde yakın tarihi unsurlar da söz konusudur. Örneğin Timur hikâyelerinde tarihi olayların yanında (örneğin 1300 yılında Timur’un Bulgar şehrini Abdullah Han’dan alması gibi); iklim olayları, kıtlık ve harika astronomi olayları da anlatılır. Kazan’ın düşüşü (1552), Han Ali’nin isyanı (1615) ve Seyit Cafer tarafından Başkurt isyanının başlatılması (1681) gibi tarihi olayların eserdeki anlatımlarla örtüştüğü doğrudur.

Cengiznâme’nin Dili

Deyim açısından çok zengin olan ve eserde kullanılan dili ifade gücü Volga-Ural bölgesi halkının kendine has etnik karışımını yansıtmaktadır. Esasen eserin dili, kökeni Oğuzcaya dayanan ve Altınordularca kullanılan Doğu Türkçesinin edebi dilidir. İlk bölümde Türk dilinin 13. yüzyıl sonundaki durumunu da gösteren arkaik kelime ve deyimler daha fazla kullanılmıştır. Diğer bölümlerdeki dil özelliği Volga-Ural bölgesinin Türkçe konuşan halklarının hususi dil hazinesini temsil etmektedir (yansıtmaktadır). Bu sözcük hazinesinde daha çok Tatarca, Kazakça ve Başkurt diline ait sözcükler varken; bugün bu hazinenin, Sibirya Türk dillerini de ihtiva ettiği ispat edilebilir.

Dil açısından Cengiznâme’de bir birlik yoktur. Nüshanın başındaki mevcut şecere, diğer bölümlerden daha yakın zamana ait dil özelliği göstermektedir. Eski dilde geçen “bol-” ifadesi burada “ol-” şeklinde kullanılmaktadır.

Cengiznâme’nin dili oldukça eskidir ve Oğuznâme’nin de yazıldığı 13. yüzyıl yazı diliyle dikkat çekici bir biçimde benzerlik göstermektedir: Tös töl (= insan menisi), ay kün (= doğum vakti), közi yarudı (=gözü parladı, yaklaşan

doğum sevinci) gibi kelimeler bunun kanıtıdır. Ayrıca birkaç ifade de 14. yüzyılın dil abidesi olan Codex Cumanicus ile paralellik göstermektedir.

Arapça-Farsça sözcüklerin Türkçe sözcüklere oranı yazmanın ilerleyen bölümlerinde daha fazladır; ancak önemsizdir. Arapça-Farsça unsurlar Timur Destanında daha fazla artış göstermektedir. Bu, kısmen konudan kaynaklanıyor; çünkü bu bölümde Timur İslam'ın yayıcısı olarak öne çıkıyor. Edige Bey'in şeceresi açık biçimde Arapça unsurlar içermektedir. Çünkü onun soy ağacı Hz. Ebubekir'e kadar dayandırılmaktadır.

Metindeki yabancı sözcükler (Arapça, Farsça, Moğolca), Türkçe sözcüklerle birlikte ikileme formunda kullanılıyor. Böylelikle yabancı sözcüklerin anlamı kolaylıkla öğrenilebiliyor ve kalıcı kınıyor: Layıg yahşi (=değerli), urun makam (=yer, mevki), tang acaib (=hayretlik). Bu yalnızca isimlerde değil, fiillerde de böyle kullanılıyor: Ösdi ulgaydi (=büyü-, gelişi-).

Eserin (Yazma) Nüshaları

Tam veya eksik kırktan fazla nüshası bulunan “Cengiznâme”, Volga-Ural bölgesinde son derece sevilmektedir. Bunlar arasında maalesef hiçbiri ilk metin olarak nitelendirilemedi. Birbirini takip eden en eski dört nüsha edisyon kritik için seçildi:

1. “O” Nüshası: PO IVAN (Peterburgskoje Otdelense Instituta Vostokovedenija Rossijskoj Akademi Nauk) B 344.

Varak sayısı: 48

Satır sayısı: 12-25 (düzensiz)

Sahibi/Müstensih: Abu Bekir Bin İbrahim

Metin kritiği “O” nüshasına dayanmaktadır. Esas alınan bu nüsha; tam ve elde edilen en iyi nüshadır. Yapraklarındaki filigran sayesinde 1811-1815 arası olarak tarihlendirilebilir. Bu nüsha 18. yüzyıl ortalarına kadar giden diğer bir nüshadan çoğaltılmıştır. 38. varak eksiktir. Bu bölüm diğer üç nüsha sayesinde tamamlanmıştır.

2. “A” Nüshası: Bu nüsha 1882 yılında Kazan'da Rahimcan Cihanşah'ın desteğiyle Arap harfleriyle basıldı. İyi saklanmış bir nüshadır. 18. yüzyılın ilk yarısına dayanmaktadır. Fevkalade baskı hatası vardır.

3. “B” Nüshası: PO IVAN (Peterburgskoje Otdelense Instituta Vostokovedenija Rossijskoj Akademi Nauk) B 2640.

Varak sayısı: 35

Satır sayısı: 17

Müstensih: Bu nüsha 1796 yılında Kazan bölgesi Baraza kasabasında Molla Sabit Bikguloğlu tarafından istinsah edildi. Daha sonra Molla Abdulmuttalab bin Mansuroğlu'nun tasarrufuna geçti. “B” nüshası tamdır.

4. “C” Nüshası: PO IVAN (Peterburgskoje Otdelense Instituta Vostokovedenija Rossijskoj Akademi Nauk) B 2585.

Varak sayısı: 36

Satır sayısı: 1-6 arası 18-20; 7-36 arası 15.

Müstensih: Bilinmiyor. “C” nüshası 18. yüzyıl sonunda oluştu.

Nüshalardaki metinler çok önemsiz farklılıklar göstermektedir. “A”, “B”, “C” nüshası aynı şekilde ilk forma (metne) ait iken; “O” nüshası başka bir nüshaya dayanmaktadır. Metin kritiğinde yaşanan birkaç zorluk Berlin nüshasının yardımı ile aşıldı. “B” ve “C” nüshasının imlası daha eski bir özellik göstermektedir (İvanics-Usmanov 2002: 9-21).

...

3. Destanın Özeti:

Nuh aleyhisselamın Ham, Sam, Ken'an ve Yafes adlarında dört oğlu ve Reheb, Zeheb, Zühüt ve Zehüt adlarında dört kızı vardır. Ham'ın nesli Arap halkını, Sam'ın nesli Acem halkını ve Yafer'in nesli Rum diyarı halkını (Türkleri) oluşturmaktadır. Ken'an ise Tufan'da helak olmuş ve nesli kesilmiştir.

Akdeniz'de Malta denilen şehirde buranın hanı Altın Han ve eşi Körleviç yaşar. Bir kızları doğar ve adını Ülemâlik Körkli koyarlar. Eşsiz güzellikteki bu kızı hiç kimseye, hatta güneş ve ay ışığına dahi göstermezler. Onu kırk kulaç yüksekliğinde bir taş saraya koyarlar. Bu sarayda kendisiyle dadıları, özellikle Orda Han denilen dadısı ilgilenmektedir. Ülemâlik Körkli bir gün dadısına dünya denilen şeyin nasıl olduğunu sorar ve dışarıyı görmek istediğini söyler. Dadısı ona dünyanın geniş bir yer olduğunu, burayı güneş ve ayın aydınlattığını anlatır. Eğer pencereyi açarsa öleceğini söyler. Dadısı pencereyi açınca içeriye güneş ışığı girer ve Ülemâlik Körkli kendisinden geçer. İyileşince kursağına bir ışık indiğini, karnında bir çocuk peyda olduğunu söyler. Altın Han saraya gelince kızının hamile olduğunu görür. Han ve hanımı Körleviç, kızlarının bu memlekette kalmasının uygun olmayacağını, dedikodular çıkacağını düşünerek onu, başka bir yere göndermeye karar verirler. Altın (renkli) gemiye bindirip Tün Denizi'ne salarlar. Bir nasiplinin kıza rastlayacağını düşünürler.

Tumaul Mergen, babası Turumtay Çeçen'e kızıp bir kayanın üzerine çadırını kurar. Yanında Şaba Sokur denilen ve alnında bir gözü olan Türkmen vardır. Şaba Sokur bir gün denizde altından bir gemi görür. Gemi bir süre sonra gelir; fakat içeriye giremezler. Şaba Sokur'un tavsiyesi ile okları eğri atarak geminin üç tahtasını kırmayı başarırlar. Geminin içindeki Ülemâlik Körkli

yanındaki kırk kızı, gökgüvercini, altın kuzusu ve papağan kuşu ile dışarı çıkarlar. Bunları Tumaül Mergen, gemiyi ise Şaba Sokur Türkmen alır.

Tumaül Mergen çadır kurup o gece Ülemâlik Körkli ile yatar. Kız, karnında çocuk olduğunu söylediği halde Mergen onu dinlemez. Kız olduğunu anlayınca sevgisi daha da artar. Ülemâlik Körkli'nin söylediği gibi içindeki çocuğun ışıktan olduğuna inanır.

Bir zaman sonra Ülemâlik Körkli'nin içindeki çocuk doğar ve adını Duyın Bayan koyarlar. Bu arada Turumtay Çeçen ölür ve Tumaül Mergen onun yerine tahta geçer. Han olduktan sonra Ülemâlik Körkli'den Bödenetay ve Belgütay adlarında iki oğlu olur. Ülemâlik Körkli Duyın Bayan'ın geleceği için kaygılanır. Bunu Mergen'e söyler. Mergen de Bödenetay ve Belgütay'ı Kalmak'a gönderir; onlar da orada yurt tutarlar.

Duyın Bayan yetişkin biri olunca Altın Han neslinden Tölükli'nin kızı Alango'yu ona alırlar. Bunların Bodoncar, Kagıncar ve Salcut adında üç erkek çocukları olur. Duyın Bayan on dokuz yıl hanlık sürdükten sonra beyleri ve halkı toplar. Çocuklarının hanlığa layık olmadıklarını, öldükten sonra ışık olup geleceğini, kurt olup çıkacağını ve Alango'nun iyi bir erkek çocuğa hamile olacağını söyler. Eşine sahip çıkmalarını vasiyet ettikten sonra ölür.

Bödenetay ve Belgütay yengelerine baş sağlığına gelirler. Onun gönlünün perişan olduğunu görünce ava çıkar, avunması için canlı bir geyik yakalarlar. Dönerken bir grup insanla karşılaşır. Bunlar açlıktan ölmek üzeredir. Bu geyiği isterler. Fakat bu kardeşler bir koyun butu verip onlardan bunun karşılığında Yalın adında bir çocuk alırlar. Bu oğlanın yengelerine yardımcı olacağını düşünürler. Alango onun soyunu iyi bildiği için çocuğu iyi besler. Yurtlarından kötü haber gelmiştir, dönmek için yengelerinden izin alırlar. Bu esnada Alango kayınlarından, çocukları Bodoncar, Kagıncar ve Salcut'un halka eziyet ettiklerini, bu yüzden onlara nasihat etmelerini ister. Nasihat ederler, sonra yurtlarına dönerler. Fakat Alango'nun bu üç oğlu bu sözleri de dinlemezler.

Halk, eziyete dayanamayınca bu üç oğlanı anneleri Alango'ya şikayet ederler. Alango da Duyın Bayan'ın sözlerini onlara hatırlatarak erkek çocuğu olacağını; bunun onları mutlu edeceğini söyler. Onun bu sözlerini duyan bu üç kardeş annelerine gelerek, eşi öldüğü için çocuğu olamayacağını, yalan konuştuğunu söylerler. Fakat Yalın ile oynaşıp hamile olabileceğini de ifade ederler. Halk Alango'ya inanmaz. Alango görmeleri için üç kişi göndermelerini, bu gücün güneş ışığı olup ineceğini, kurt olup çıkacağını söyler. Kıpçak, Kel Muhammet ve Ordac adları verilen bu üç kişi, sabah erkenden giderken gökten ışık iner ve içerisinden gök kurt çıkar. Sonra “Cengiz!” diye seslenir bu kurt. Ardından ormana girer. Bu olayı bu üç kişi açıkça görür. Onlar gördüklerini Bodoncar, Kagıncar ve Salcut'a anlatırlar. Onlar buna inanırlar, fakat atalarından kalan paylarını almayı isterler.

Bir zaman sonra Alango bir erkek çocuk doğurur. Olağanüstü güzellikte olan bu çocuk Cengiz Han'dır. Büyür ve halkı adaletle yönetmeye başlar. Bodoncar, Kağınca ve Salcut Cengiz'i kıskanırlar ve onu öldürmeye karar verirler. Fakat halk ondan memnun olduğu için bunu kabul etmez. Bunun üzerine, bu üç çocuk atalarından kalan malı paylaşmaya başlarlar. Fakat Duyın Bayan cevherli, altın sadağının değerini bulamazlar, bunu paylaşamazlar. Anneleri Alango bunu kime verirse razı olacaklarını söylerler. Alango, pencereden kuşaklarını sırayla salmalarını, hangisi güneş ışığına değip asılı durursa onun han olmasını ve bu hanın sadağı da almasını tavsiye eder. Kardeşler bunu kabul ederler. Üç kardeş altın kuşaklarını salar, fakat değdiremezler. Cengiz'in ipek kemeri değip asılı durur. Çocuklar annelerini cadı olduğunu düşünürler. Fakat Cengiz'i öldürme niyetinden vazgeçmezler. Cengiz onlardan korkup üç yiğit ile Tekelik suyunun başına Kara Dağ'a gider ve orada yurt tutar.

Cengiz gidince üç kardeş halka iyice eziyet eder. Halk gelir ve Cengiz'i Alango'dan sorar. Alango iyi soylu altı kişiye Cengiz'in nerede olduğunu söyler. Bunlara Cengiz'i nasıl bulacaklarını öğretir. Bunlar Cengiz'i bulurlar ve dileklerini anlatırlar. İşaret olarak da anneleri Alango'nun mühürlü yüzüğünü gösterirler.

Cengiz Han'ı yurda götürmek için Kaldar Bey araba yapar. Bu araba ile Cengiz Han Alango'nun şehrine getirilir. Kendisini istemeyen dört kişiyi, Bodoncar, Kağınca, Salcut ve Kongrat Bey'i öldürür. Kongrat Batır'ın kız kardeşi Börte Kuçin, öldürülen bu dört kişinin birer erkek çocuklarını saklar ve onların öldürülmesini engeller. Halk bunu öğrenir ve Cengiz Han'a söyler. Cengiz Han, Börte Kuçin'i çağırır. O da çocuklarla birlikte gelir. Onun güzelliği ve uzun saçını gören han hayrete düşer. Yaptığının sebebini sorar. Börte Kuçin nesillerinin kesilmemesi için onları sakladığını söyler. Bu geniş gönüllülüğünden dolayı onu affeder. İki birbiri sevip helâl çift olurlar. Cengiz Han'ın ondan dört oğlu olur: Büyük oğlu Yöçi Han, ikincisi Çaday Han, üçüncüsü Karay Han, dördüncüsü Toli Han'dır.

Çok yerleri emri altına alır, ünü dünyaya yayılır. Beylerine mevki makam verir. Hepsine özel işaret, kuş, ağaç ve uranlar (parolalar) verip halkı grup grup ayırır. Bunları vuruşmalara gönderir.

Cengiz Han bu beyleri gözetir, onlarla yer içerdi. Bir gün av avlamaya çıkarlar. Yanındaki üç bey Yolbars denilen geyiği öldürüp Cengiz Han'a getirirler. Cengiz Han, bu erlikleri karşısında onları mükâfatlandırır. Beylerini kuş avlamaya gönderir. Bu beyler bütün kuşlarını alıp giderler, çeşitli kuşlar avlayıp gelirler.

Cengiz Han ülkesini dört oğlu arasında paylaşır. Bu paylaşımında büyük oğlu Yöçi Han'a Termiz bölgesini, Çaday Han'a Hindistan'ı, Kerey Han'a Körel bölgesini ve Tolay Han'a Meskev bölgesini verir.

Cengiz Han, peygamberimiz Muhammet Mustafa'dan (S.A.V.) beş yüz dokuz yıl sonra, domuz yılının, zilkade ayında doğar. On üç yaşında han olur. Yetmiş iki yıl yaşar. Elli dokuz yıl hanlık yapar. Kıtay şehrinde doğar ve buraya

yerleşir. Altı yüz yirmi dördte domuz yılında ramazan ayının on dördünde ölür. Sözü dünyada kalır.

4. Destandaki Olağanüstülükler:

Nuh Peygamber Aleyhisselam'ın kızlarından Zeheb, Zühüt ve Zehüt köpekten, eşekten ve kediden meydana gelmişlerdir.

Altın Han ve eşi Körleviç, kızları Ülemâlik Körkli'yi güneşe ve aya hiç göstermeden kırk kulaç yüksekliğinde taştan bir saraya koyarlar.

Ülemâlik Körkli'nin güzelliği; "Gülse kuru ağaçta yaprak biter, kuru yere baksa ölenler dirilir, saçını tarasa inciler dökülür, tükürse altın, gümüş biterdi" şeklinde tasvir edilirken, ona bir olağanüstülük atfedilmektedir.

Ülemâlik Körkli reşit olduğu yaşa gelmesine rağmen, bu yaşa kadar sarayda kaldığı için dünya mefhumundan, onun sınırlarından habersizdir.

Ülemâlik Körkli ilk gördüğü güneş ışığından hamile kalmıştır.

Ülemâlik Körkli'yi, anne ve babası altın renkli bir gemiyle Tün denizine salarlar.

Ülemâlik Körkli'nin yanında sönmeyen çerağı ve tükenmeyen azık vardır.

Tumaul Mergen'in bekçisi Şaba Sokur Türkmen'in altında bir gözü vardır.

Duyın Bayan halka vasiyetinde, üç çocuğunun iyi hanlık yapamayacağını, kendinin öldükten sonra tekrar ışık olup ineceğini, kurt olup gideceğini; Alango'nun da bu ışıktan hamile kalacağını söylemiştir.

Cengiz Han'ın kürek kemiğinde mühür, mühürde de Cebrail meleğinin adı vardır.

Cengiz Cebrail gibi endamlıdır.

Börte Kuçin'in kırk kulaç uzunluğunda saçı vardı ve iki dadısı onun saçını altın tabağa koyup yürütürlerdi.

Duyın Bayan öldükten sonra, ışık şeklinde gelip kurt şekline dönüşmüştür. Bu kurt daha sonra ormana girerken dönüp, "Cengiz!" diye seslenmiş ve doğacak çocuğun da adını söylemiştir.

5. Destanın Motif Yapısı:

5.1. Ağaç Motifi:

Oğuz Destanı'na göre, Oğuz boylarının her birinin sembolik bir kuşu vardır. Dede Korkut Hikayeleri'nden anlaşıldığına göre ağaç, beylerin işareti

olmuştur. Cengiznâme’ye göre Cengiz, her boya işaret (simge) olarak bir ağaç tayin eder (İnan 1987:227). Kendisi de çınar ağacını sembol olarak alır.

Türklerde her bir ağaç anlamsal değerler ihtiva eder.³ “Kayın ağacı”, Türklerin kutsal ağaçlarından biridir. Tanrı kendi haberlerini kayın ağacı yoluyla gönderirdi. Bu ağaç aynı zamanda insanlığın atası olan bir “Kadın-Ana”yı da içinde saklamaktadır (Ögel 2001:74).

5.2. Av Motifi:

Destanda zaman zaman kahramanların kendilerini ispat etme, güç gösterisinde bulunma adına ava çıktıkları görülmektedir. Cengiz’in kardeşlerinden korunmak için Tekelik Suyu’nun başında Körgürlen denilen Kara Dağ’da geyik, kurt ve kuş avlar; ayı böğürtür. Bu iş zaman zaman onun için bir güç gösterisi haline dönüşür ancak destanın sonunda beyleriyle ava çıkışı bir eğlenceden ibarettir.

5.3. Işık Motifi:

Işık semavi bir motiftir. Türk kültüründe ya tanrıyı ya da insan ile tanrı arasındaki münasebeti ve iletişimi temsil eder. Kaleye kapatılan Ülemâlik, ilk gördüğü güneş ışığından hamile kalmış ve oğlu Duyın Bayan’ı bu şekilde dünyaya getirmiştir. Duyın Bayan, öldükten sonra gökten bir *ışık* olarak yeryüzüne iner; hanımı Alango’yu hamile bırakır. Bu hamilelikten de Cengiz Han doğar.

Buna benzer ifadeler Uygurların Türeyiş Destanı’nda da rastlamaktayız: “... Günlerden bir gün açık bir yaz gecesinde yıldızlar parıl parıl parlarken bu iki ağacın arasına kuvvetli bir ışık inmişti... Birkaç gün sonra artık buraya hergün ışık inmeye başlamıştır...” İşte bu ışığın indiği ağaçlardan daha sonra Uygurların da hakanları ve komutanları olacak olan beş çocuk dünyaya gelmişti (Gökdağ-Üçüncü 2007:71).

Oğuznâme’de Oğuz’un evleneceği ilk hanımın ve ona yol gösterecek olan kurdun gökten ışık şeklinde inmesi de yine bu bağlamda değerlendirilmesi gereken bir motiftir.

5.4. Kaleye Kapatılan Prenses Motifi:

Cengiznâme’de, Ülemâlik Körkli’nin güzelliğinden dolayı taştan bir kaleye kapatılmasıyla ifadesini bulan bu motif; Çin vakayinamelerinde Uygur sülalesine dair nakledilen bir menkıbede de karşımıza şöyle çıkmaktadır: “Büyük Hun hakanlarından birinin iki güzel kızı vardır. Hunlar bu iki kızın insanlar için yaratılmadığını düşünürler. Hakan da aynı şekilde düşündüğü için insanlardan uzak bir yerde yüksek bir kale yaptırır ve kızlarını bu kaleye kapatır. Kızlarıyla evlenmesi için inandığı tanrıya yalvarır tanrı kurt şeklinde gelir ve Hun

³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Pervin Ergun, “Türk Kültüründe Ağaç Kültü”, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

hakanlarının kızlarıyla evlenir. Bu evlilikten çok sayıda çocuk dünyaya gelir. Bu çocuklara Dokuz Oğuz-On Uygur adı verilir” (Sepetçioğlu 1995:130).

Bu motif Cengiznâme'nin Moğol rivayetleri olan “Yuan-Cao-Bi-Şi”, “Altan Topçı” ve “Sanang Seçen”de yoktur. Türk Cengiznâmesini Moğol Cengiznâmesinden ayıran mühim nokta işte bu *kaleye kapatılan prenses* motifidir (İnan 1987:205)

5.5. Kurt Motifi:

Destanda Alango'nun Duyın Bayan'ın ölümünden sonra semavi kurtla münasebette bulunup Cengiz'i doğurması kurt motifinin bir tezahürü olarak yorumlanmalıdır.

Cengiznâme'nin Başkurt rivayeti olan nüshada “Baskurt kabilelerini teşkil eden Yurmatı, Kıpçak, Kanglı, Kıtay, Tamyay vs. muhtelif boylara ‘tamga, ağaç, kuş, uran (parola, işaret)’ veren şu Gök Börü (= Bozkurt) oğlu Cengiz Han’dır.” Şeklinde bir ifade geçmektedir (İnan 1987:72). Bu ifade halkın ona nasıl yaklaştığını ve onu nasıl gördüğünün bir işaretidir.

Göktürklerin soy kütüğü ve menşei efsanesi niteliğindeki Bozkurt Destanı'na göre; “Çinliler Türklere yaptıkları bir baskında bütün milletli kılıçtan geçirdiler ve bir tek çocuğu kollarını kestikten sonra sağ bıraktılar. Düşman gittikten sonra ortaya çıkan bir kurt çocuğa yemek taşıdı ve onu korudu, himayesine aldı. Bu epik anlatıda mitolojik bir olay gerçekleşti kurt bu gençten gebe kaldı. Kurt tanrının kutsal ruhlarından yardım alıyordu ve Türk soyunu devam ettirmek için gönderilen kutsal bir varlıktı (Gökdağ-Üçüncü 2007:61-62).

Oğuznâme'de ise bu motif “ata” olarak değil, ancak yol gösteren bir kılavuz olarak ortaya çıkmaktadır. Şaman inancına göre de kartallar insanlardan tanrıya haber götürürken; tanrı da haberlerini insan oğluna kurt aracılığıyla gönderiyordu (Ögel 2001:25).

Duyın Bayan ışık olarak eşini hamile bıraktıktan sonra *kurt* olarak çıkıp gider.

5.6. Sandığa Koyarak Denize Atma Motifi:

İlk örneğini Hz. Musa'nın doğum hadisesinde gördüğümüz bu motifin kullanılış sebeplerinden biri de; “Evlenmeden önce hamile kalan genç kızın bu şekilde cezalandırılmak istenmesidir.” (Şimşek 1997:34).

Cengiznâme'de Altın Han ve hanımı Körleviç, gün ışığından hamile kalan kızları Ülemalik Körkli'yi istemeden de olsa bir sandığa değil ama bir gemiye bindirerek denize bırakmak suretiyle cezalandırmak durumunda kalmışlardır.

5.7. Sayı Motifi (Kırk, Yedi, Üç):

Ülemalik Körkli, *kırk* kulaç yüksekliğindeki taştan saraya konulur.

Ülemâlik Körkli'nin yanında kırk kız (hizmetçisi) vardır.

Tumaul Mergen'in yanında yardımcı olarak kırk kişi vardır.

Börte Kuçin'in saçı kırk kulaç uzunluğundadır.

Tumaul Mergen; Bödenetay ve Belgütay'a yedişer hizmetçi verir.

Altın Han neslinden yedi sultan vardır.

Duyın Bayan ölmeden üç gün önce halkı ve beylerini toplayıp vasiyetini söyler.

Alango'nun söylediklerini görüp şahitlik yapmak için üç kişi gönderilir.

Cengiz Han'ı arayan beyler Tekelik Suyu'na üç ayda ulaşırlar.

Bödenetay ve Belgütay'ın ormanda karşılaştıkları Katay/Kıtay halkı üç aydan beri göç ettiklerini söylerler.

Duyın Bayan ve Alango'nun üç oğlu olur.

Tumaul Mergen ve maiyeti altın renkli gemiye giremeyince ilk önce okla onun üç tahtasını kırarlar.

6. Destandaki Halk Kültürü Unsurları:

Ülemâlik Körkli'nin, kendisiyle ilgilenen *dadıları* vardır.

Ülemâlik Körkli, güneş ışığından hamile kalınca, babası bu durumu bilmediği için kızının yüzünde *namus lekesi* olduğunu söyler.

Körleviç, evli olmadığı halde hamile kalan kızı Ülemâlik Körkli'nin arkasından halkın *dedikodu* yapabileceğini söyler.

Ok ve *yay*, başlıca silah aletlerindedir.

Tumaul Mergen, Ülemâlik Körkli gemiden çıkınca, onun için *çadır* kurar.

Ülemâlik Körkli, Tumaul Mergen'e: “Siz er kişisiniz; size çok cevap vermek olmaz.” diyerek *kadınların erkeklerin yanında çok konuşmaması gerektiğini* vurgular.

Kadının *bakire* olmasına önem verilir. Tumaul Mergen, Ülemâlik Körkli'nin bakire olduğunu anlayınca, ona karşı sevgisi daha çok artar.

Erkek çocuğu olan daha çok sevinir. Tumaul Mergen eşi Ülemâlik Körkli'ye *erkek çocuğu* olduğu halde gönlünün niçin üzgün olduğunu sorar.

Duyın Bayan ölmeden önce *vasiyetini* söyler.

Bödenetay ve Bergütay yengeleri Alango'ya *başsağlığına* gelirler.

Atlardan *kımız* elde ederler. Bu konuda Alango'ya yardımcı olması için Bodoncar, Kagıncar ve Salcut yengelerine Yalın adında bir çocuk getirirler.

İşi ehlinden sormak gerektiği ifade edilir. Destanda bununla ilgili olarak “*ekmekçi*”, “*demirci*” ve “*kasap*”tan *öğüt* alınamayacağı; çünkü onların ancak meşgul oldukları işten anladıkları, örneği verilmektedir.

İki hörgüçlü *erkek deve* az bulunur ve zenginlerin malıdır.

Ayağı hızlı, boynu uzun Arap *atlarına* önem verilir.

Duyın Bayan'ın çocukları atalarından kalan *mirası* paylaşırlar.

Cengiz Han'ın *beyaz elbisesi* ve altın renkli *börkü* vardır.

Cengiz Han, kendisini arayan beylerle dönmeyi kabul edince, beraber *aş* yiyip, *şarap* içerler.

Cengiz Han'ı bulan beyler. Tanrıya şükretmek için binip geldikleri atlarını *azat* ederler.

Kaldar Bey, Cengiz'i yurda götürmek için bir *araba* yapar. Arabanın piri bu beydir.

Cengiz Han halka büyük *toy* verir.

Cengiz Han, kendisine tâbi olan beylere özel *işaret*, *kuş*, *ağaç* ve *uran* (mühür) verip, halkı *boylara* (kabilelere) ayırır.

Börte Kuçin'in *tilki derisinden şapkası*, *samur kürkünden elbisesi*, kırmızı *ipekten kaftanı* vardır. Bu, çevrede yaşayan hayvanların derilerinden faydalanıldığını gösterir.

Yolbars türü geyiği vuran ve kuş *avlayan* beylere Cengiz Han *mükâfat* verir.

Cengiz Han'ın eğlencesi *av* avlamaktır.

Cengiz Han, destanın sonunda *ülkeyi dört oğlu arasında paylaşır*.

Cengiz Han Hazret-i Muhammet'ten beş yüz dokuz yıl sonra, *domuz yılının zilkade* ayında doğar ve yine *domuz yılının ramazan* ayında ölür.

7. Yer ve Kişi Adları (Vak'anın akışına göre):

7.1. Yer Adları: Akdeniz'de Malta Şehri, Tura Dağı, Bödenetay ve Belgütay'ın yurtları Kalmak, Yayır Dağı, Cengiz'in doğduğu ve yaşadığı Katay/Kıtay şehri, Tangut, Cengiz'in büyük oğlu Yöçi'nin yurdu Termiz, ikinci oğlu Çaday'ın yurdu Hindistan, üçüncü oğlu Kerey'in yurdu Körel, dördüncü oğlu Tolay'ın yurdu Meskev.

7.2. Kişi Adları: Nuh Peygamber, onun oğulları Ham, Sam, Kenan, Yafes ve kızları Reheb, Zeheb, Zühüd ve Zehüd; Yafes’in oğlu Bekirhan, onun oğlu Ucan Han, onun oğlu Evez Han, onun oğlu Kök Han, onun oğlu Bogara Han, onun oğlu Kara Han, onun oğlu Künüm Han, onun oğlu Sam Savcı Han, onun oğlu Salar Savcı onun oğlu Sengaberün; onun oğlu Kaçu Mergen, onun oğlu Kaçuman, onun oğlu Kara Duman, onun oğlu Turumtay Çeçen, onun oğlu Tumaül Mergen, onun oğlu Duyın Bayan, onun oğlu Cengiz Han, onun oğlu Yöçi Han, onun oğlu Sayın Han, onun oğlu Serkak Han, onun oğlu Burtak Han, onun oğlu Tugay Han, onun oğlu Togtagı Han, onun oğlu Özbek Han, onun oğlu Canibeg, onun oğlu Berdebeg Han, onun oğlu Şibak Han, onun oğlu Murtaza, onun oğlu Küçüm Han, onun oğlu Ali Han, onun oğlu Arslan Han, onun oğlu Burhan Han; Altın Han, Körleviç Sultan, Ülemâlik Körkli, Ordahan, Şaba Sokur Türkmen, Bödenetay, Belgütay, Tölükli, Alango, Bodoncar, Kagıncar, Salcut, Yalın, Mangkatay Bey, Kıpçak, Kel Muhammet, Ordac Bey, Uyşın Mayki Bey, Kaldar Bey, Kıpçak Bey, Tamyın Bey, Kereit Bey, Burtak Bey, Temir Kutlu Bey, Mutyan Bey, Tangut Bey, Katay Bey, Kıyat Bey, Börte Kuçın, Çaday Han, Toli Han, Kerey Han, Çormatı Bey, Borkıt Bey, Burcan Bey.

8. Türk Destanlarındaki Kahraman Tipolojisi Açısından “Cengiz Han”:

Geleneksel Kahraman Kalıbı; Batılı bilim adamı Lord Raglan tarafından geliştirilen ve kahramanlık anlatılarındaki anlam parçalarının (kodlarının) anlatıları benzer kıldığı esasına dayanan bir inceleme yöntemidir. Bu yöntemde göre, epik anlatılardaki kahramanların kalıplaşan ve farklılaşan özellikleri tespit edilmekte; böylece genel anlamda bu kahramanların aynı ya da benzer nitelikler gösterdiği iddia edilmektedir (Raglan, 1998:126).

Bu düşünceden hareketle bu yöntemi; Özkul Çobanoğlu, Er Töştük ve Oğuz Kağan Destanı’na (Çobanoğlu 1996:202-209); M. Öcal Oğuz, Boğaç Han (Oğuz 1998: 2-6) ve Basat’ın Tepegözü Öldürmesi Destanı’na (Oğuz 1999:2-8); Nerin Köse, Kocacaş Destanı’na (Köse 1999:19-23) uygulamışlardır. Bu incelemeler neticesinde; Geleneksel Kahraman Kalıbı’nın Türk Destanlarına çokça uyarlanmadığı ve bu nedenle Türk Destanlarına özgü, geleneksel kahraman kalıbının oluşturulmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Çünkü Batıdaki geleneksel kahraman kalıbı; olay örgüsü, olay sırası, mantığı ve etik değerleri ile Türk epik anlatılarına uymamaktadır.

Orta Asya Türk Destanlarını incelemek suretiyle, bu destanlardaki Tipolojik Motifleri tespit eden Şakir İbrayev, bir nevi *Türk Destanlarındaki Kahraman Kalıbı*’nı oluşturmuştur (İbrayev 1998: 273-274). Bu kalıpta on sekiz maddelik tipolojik motif bulunmaktadır. Özkul Çobanoğlu, bu kalıbı “Türk Destanlarında Ortak Motiflerin Sıralanış Düzeni ve Motif İndeksi” başlığı altında ele almış ve pek çok Türk epik anlatısına uyarlamıştır (Çobanoğlu 2003:343-423).

Biz de, Türklerin yaşadığı farklı coğrafyalarda anlatılan Cengiz Han Destanı'nı bu metoda göre incelemek suretiyle; söz konusu epik anlatının *Türk Destanlarındaki Kahraman Kalıbı*'na ne denli uyduğunu tespit etmeye çalışacağız:

1. *Soyun tasviri (tairfe, anne-baba)*: Destanın hemen başında Cengiz Han'ın, Nuh peygambere kadar erişen ve kendisinden sonra da Burhan Sultan'a kadar uzanan geniş bir şeceresi verilmektedir. Buna göre Cengiz Han, Nuh Peygamberin oğlu Yafes'in soyundan gelmektedir. Cengiz Han'ın babası Duyın Bayan, kendisi gibi olağanüstü bir şekilde ışıktan doğmuştur. Duyın Bayan'ın annesi Ülemâlik Körkük çok güzel bir kız olduğu için; annesi Körleviç ve babası Altın Han onu taştan yapılmış bir saraya koymuşlardır. Altın Han ve Körleviç ise üstün bir soydan gelmektedir. Bunu onların Malta şehrinin hânı olmasından anlamaktayız. Cengiz'in annesi ise Altın Han'ın neslinden gelmektedir.

2. *Kahramanın olağanüstü doğumu*: Cengiz Han'ın güneş ışığından doğan babası Duyın Bayan, öldükten sonra ışık olarak gelip eşini hamile bırakacağını, daha sonra kurt olup gideceğini söyler. Alango'nun üç oğlu Bodancar, Kagıncar ve Salcut'un ülkeyi zulümle yönettikleri bir zamanda anneleri Alango halka beklenen zamanın geldiğini söyler. Bu üç çocuk annelerine inanmaz. Annesi onlara üç kişi gönderip, bu kişilerin şahitlik etmelerini tavsiye eder. Işığı görünce bu üç kişinin akılları başlarından gider. Alango bu ışıktan hamile kalır ve sonra Cengiz Han'ı doğurur. Alango'yu hamile bırakan ışık, kurt olarak ormana giderken "Cengiz!" diye seslenerek onun adını vermiş olur.

3. *Kahramana özgü çocukluk çağı*: Cengiz'in doğumunda onun tasviri yapılmıştır. Buna göre kürek kemiğinde mühür vardır. Bu mühürde Cebrail'in adı yazılıdır. O, kurt gövdelidir, Cebrail endamlıdır. Güzelliği onu görenleri çok etkilemektedir. Bundan sonra Cengiz'in kısa zamanda büyüüp geliştiği ifade edilir. Gençlik çağında da onun kardeşlerinin kötülüklerinden korunmak için Körgürülen denilen bir dağa sığındığı ve bir müddet yanındaki üç kişiyle burada yaşadığı ifade edilmektedir.

4. *İlk kahramanlığı*: İlk kahramanlığı gençlik yıllarında kaldığı Körgürülen denilen dağda kuş ve kurt avlaması, ayı böğürtmesi, arslan yürütmesi onun ilk kahramanlığı ve cesaret göstergesi olarak eserde sunulmaktadır.

5. *Gelin (sevdiği kız) hakkında haber (eş arama)*: Cengiz Han, han olduktan sonra kendisi için tehdit ve tehlike olarak gördüğü dört boyun halkını kıyımdan geçirir. Bu büyük kıyımda Bodoncar, Kagıncar, Salcut ve Kongrat Bey'in hepsini öldürür. O zaman Kongrat Bey'in kız kardeşi olan Börte Kuçin, bu büyük kıyımda öldürülen dört beyin birer çocuğunu nesilleri kesilmesin diye saklar. Bunu haber alan Cengiz Han kızını huzuruna çağırır. Onun, bu işi niçin yaptığına dair verdiği cevap ve kızın güzelliği karşısında etkilenen Cengiz Han, Börte Kuçin'i affeder ve onunla evlenir.

6. *Kızla yarışmak, güreşmek (veya rakipler arasındaki mücadele)*: Cengiz Han ile Börte Kuçin arasında bedensel bir mücadele olmamıştır; ancak sözlü bir

diyalog, düşünsel ve psikolojik bir mücadele yaşanmıştır. Börte Kuçın'ın bu diyalog esnasında Cengiz Han'ı ikna ettiği görülmektedir.

7. *Zafer ve kahramanın gelinle dönmesi:* Cengiz Han'ın Börte Kuçın'la olan diyalogu onların evliliğinin yolunu da açmıştır. Bu evlilikten Cengiz Han'ın dört çocuğu oldu.

8. *Düşmanın taarruzu hakkında haber:* Cengiz Han, kendisini kıskanan kardeşlerinin onu öldürmek istedikleri haberini alır.

9. *Yola çıkma:* Cengiz Han ağabeylerinin kendisine düşman olup onu öldüreceklerinden endişe duyduğu için yanına üç yiğit seçip Tekelik Suyu'nun başındaki Körgürlen denilen Kara Dağ'a doğru yola çıkar.

10. *Kahramanların güreşmesi (dövüşmesi):* Burada kahramanın kendisine rakip olan ve halkın yönetimini ele geçirmeye çalışan kardeşleriyle mücadelesi ve onları saf dışı etmesi, bu madde bağlamında düşünülebilir.

11. *Teke tek mücadele ve kahramanın zaferi:* Cengiz Han'ın destanda düşmanlarıyla teke tek bir mücadeleye giriştiği görülmemektedir.

12. *Zaferle geri dönme:* Cengiz Han milleti ve askeriyle beraber düşmanlarla vuruşarak birçok hânı ve orduyu emri altına alır. Böylece onun adı, ünü dünyaya yayılır.

13. *Kahraman, gelin (sevgili) veya akrabasının esir olması hakkında haber (rüya görme, işaret verilme):*

14. *Kahramanın sevdiği ile (eşiyle); düşmanın, rakibin veya kölenin evlenmeye niyetlenmesi:*

15. *Eşle (sevgiliyle) gizli buluşma veya sevgilinin düğününe yabancı birisi gibi gelme:*

16. *Mücadelede (yarışta) kahramanın tanınması:*

17. *Yurda dönme veya rakip ve kölelerin cezalandırılması:*

18. *Düğün:*

(Yukarıda zikredilen son altı madde, epik anlatılardan ziyade aşk ve aşk-kahramanlık konularını işleyen halk hikâyelerinde karşımıza çıkan epizotlardır. Bu nedenle destanda söz konusu maddelerle ilgili herhangi bir ifadeye rastlanılamamıştır.)

Cengiznâme, her şeyden önce epik bir anlatıdır. Bu nedenle, aşk anlatılarına mahsus bazı motif ve epizotları bu destanda görmek mümkün olamamaktadır. Ancak söz konusu maddeleri hariç tutarsak; Cengiz Han'ın *Türk Destan Kahramanı Tipolojisi*ne büyük bir oranda uygunluk arz ettiği görülmektedir.

Burada bir tespitle bulunmak durumundayız: Şakir İbrayev'in benimsediği ve önerdiği bu kahraman tipolojisi kalıbı daha çok Orta Asya kökenli "Alpamis Batır", "Kozı Körpeş-Bayan Sulu" gibi aşk ve kahramanlık temalarını birlikte işleyen destanlara uygunluk göstermektedir. Bu nedenle Türk epik destanlarının kahraman tipolojisinin belirlenmesine duyulan ihtiyacın tam olarak giderilemediği görülmüştür.

9. Sonuç:

Eski Türk kavimleri arasında Oğuz ve Uygur hükümdarlarının sülalelerine dair anlatılan menkıbelerin Moğol fütuhatından sonra Cengiz Han etrafında toplandığı ve Cengiznâmenin bu şekilde oluştuğu düşüncesi genel bir kanaattir (İnan 1987:204). Özellikle Cengiz'in annesi Alango'nun kocasız gebe kalışını "Bana gün ışığı olup iniyor, kurt olup çıkıyor." şeklinde açıklaması; Cengiz'in tasviri; Ülemalik Körkli'nin kaleye kapatılması ve burada gün ışığından hamile kalması; kabilelere Cengiz tarafından kuş, ağaç, uran, damga ve ad verilmesi; ayrıca bu damgaların metinde gösterilirken "Onun şekli budur." biçiminde sunulması, bu düşünceyi doğrulayan ifadelerdir.

Cengiz Han Destanı, İslamiyet öncesi ve sonrası Türk destanları ile büyük benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikler daha çok motif yapılarında ve epizotlarda karşımıza çıkmaktadır. Tumaul Mergen, Ülemâlik Körkli gemiden çıkınca onu kendisine alır ve onun için çadır kurar. Dede Korkut'ta da yeni evlenenler ok atar ve okun düştüğü yere çadır kurarlardı. Cengiz destanında Şaba Sokur Türkmen'in alnında tek gözü vardır. Dede Korkut Hikâyelerinden "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Hikâye"de de alnında bir gözü olan Tepegöz vardır. Bu destanda karşımıza çıkan ışık ve kurdun konuşması motiflerine Oğuz Kağan destanında da bolca rastlarız. Oğuz Kağan destanında Türk devlet geleneğine uygun olarak Oğuz, ülkesini oğulları arasında paylaştırmıştı (Ergin 1988:25). Cengiz Han da destanın sonunda ülkeyi dört oğlu arasında paylaştırır. Türeyiş destanında gördüğümüz kaleye kapatılmış hükümdar kızının Tanrıdan gebe kalması, Göç destanında gördüğümüz tanrısal çocuğu halkın hükümdar seçmesi motiflerine Cengiz Han destanında da rastlanır. (Kudret 1995:134).

Oğuz Kağan Destanı'nda Barmaklığ Çosun Billig adında becerikli bir asker araba yapar. Bu araba ile canlı ganimetler (hayvanlar ve belki esirler) cansız ganimetleri çekerler. Arabayı çekenler "Kanga! Kanga!" diye bağırarak için için Oğuz Kağan tarafından onlara "Kangaluğ" adı verilir (Bang-Arat 1970: 11).

Cengiz Han Destanı'nda ise Kaldar Bey adında bilge bir asker Cengiz'i ganimetlerle birlikte yurduna götürmek için bir araba yapar. Cengiz'i bu arabaya oturturlar; beyleri gelip arabayı çekerler. Bu nedenle arabanın piri Yalın Bey'in oğlu "Kaldar Bey" kabul edilir. Bu bey, bundan dolayı Cengiz'in övgüsüne mazhar olmuştur. Buradaki benzerlik de Oğuznâme ile Cengiznâme arasındaki ortak bir anlatım olarak öne çıkmaktadır.

Moğol tarihçisi Cüveyni’ye göre Cengiz Han kitabî bir dine inanmıyordu. Ancak o, insanları dinine göre ayırt edip birini diğerine üstün tutmazdı. Hangi dinden olursa olsun âlimlere ve din adamlarına iyi davranır, onları her zaman yüceltirdi. Bunu yüce tanrıya (Gök Tanrı’ya) karşı bir görev bilirdi (Cüveyni 1998:87). Ancak Cengiz Han Destanı, İslamiyet sonrasında teşekkül edip yazıya geçirilen bir destan olduğu için içerisinde İslami unsurlara bolca rastlanmaktadır. Örneğin; Cengiz Han “Cebrail endamlı, beyaz ata sahip” bir kişi olarak nitelendirilmektedir. Yine Cengiz Han’ın “ mübarek Ramazan ayında “ öldüğü belirtiliyor ve destanın sonunda ona rahmet dleniyor. Börte Kuçın, Cengiz Han’a çocukları saklama sebebini söylerken Nuh tufanı ile ilgili olarak da İslami bilgiler vermektedir. Destan içerisinde Tanrı kelimesinin yanında “Huda ve Teala” kelimeleri de geçmektedir. Ayrıca her şeyden önce destanın *besmeleyle* başlaması da İslami etkinin somut bir göstergesidir.

Sözlü geleneğin ürünleri olan destanlar, nesilden nesile aktarıldıkça anlatıldıkları bölgelerin coğrafi, sosyal, ekonomik ve kültürel durumlarına göre değişimler gösterirler. Fakat yazıya geçirildiği andan itibaren metin artık sabitleşmiş olur ve değişim söz konusu değildir. Biz yazılı metinlerden hareketle yazıldığı bölgelerdeki tarihin ve kültürün derinliklerine nüfuz ederiz. Cengiz Han destanından hareketle Orta Asya’daki yaşam tarzı, geçim kaynakları, hayal dünyaları ve yönetimlerine dair ipuçlarını yakalamaktayız.

Cengiz Han’ın bir destan kahramanı olarak *Türk Destanlarındaki Kahraman Tipolojisi*’ne uygunluğu da bu eserin Türk halklarının ve boylarının tarihi tefekküründen mürettep olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Destanların bir milletin sözlü tarihi olduğu düşüncesinden hareketle, bu destandan Moğolların yaşayışına ve tarihlerine ait bilgiler edinebilmekteyiz. Ayrıca destanlarda, milletlerin olaylar karşısındaki tavırlarını da görebilmekteyiz.

SADELEŞTİRİLMİŞ TAM METİN :

Bismillahirrahmanirrahim

Defter-i Cengiznâme (Dâstân-ı Nesl-i Cengiz):

Hazreti Nuh peygamber aleyhisselamın dört oğlu ve dahi dört kızı vardı. Biri Ham, biri Sam, biri Ken'an ve dördüncü Yafes idi. Büyük kızının adı Reheb, ikincisinin adı Zeheb, üçüncüsünün adı Zühüt, dördüncüsünün adı Zehüt idi. Yalnızca Reheb kendi neslinden geliyordu. Zeheb, Zühüt ve Zehüt; onların üçü Nuh peygamber aleyhisselamın duasıyla köpekten, eşekten ve kediden oldular. Ancak Ham'ın nesli Arap halkıdır, Sam'ın nesli Acem halkıdır. Ken'an tufanda helak oldu; (onun) nesli kesildi. Yafes'in nesli ise Rum halkıdır. Yafes'i Abu'l Cihan diye anarlar. Abu'l Cihan'ın oğlu Bekir Han, onun oğlu Ucan Han, onun oğlu Avaz Han, onun oğlu Kök Han, onun oğlu Bogara Han, onun oğlu Kara Han, onun oğlu Künüm Han, onun oğlu Rucam Han, onun oğlu Sam Savçısı, onun oğlu Salar Savçısı, onun oğlu Sengaberun, onun oğlu Kaçu Mergen, onun oğlu Kaçuman, onun oğlu Kara Duman, onun oğlu Turumtay Çeçen, onun oğlu Tumaul Mergen, onun oğlu Duyın Bayan, onun oğlu Çingiz (Cengiz) Han, onun oğlu Yuçi Han, onun oğlu Sayın Han, onun oğlu Sartak Han, onun oğlu Burtak Han, onun oğlu Tugalı Han, onun oğlu Togtoga Han, onun oğlu Özbek Han, onun oğlu Canibeg Han, onun oğlu Berdibeg Han, onun oğlu Şıbak Han, onun oğlu Murtaza Han, onun oğlu Küçüm Han, onun oğlu Ali Han, onun oğlu Arslan Han, onun oğlu Burhan Sultan; ama Burhan Sultan Urus elinde esir olup dininden döndü. Neüzü billahi Teala (Allah'a sığınırız).

Şimdi Cengiz Han'ın Defteri: Evvel baştan anlatalım. Önce anne tarafından akrabaları ve atalarından bahsedelim. Evvel zamanda Ak Deniz'in içinde Malta denilen şehir vardı. O şehrin hanının adına Altın Han; onun hanımının adına da Körleviç deniliyordu. O iki padişaktan bir kız doğdu. Kızın adını Ülemalik Körkli koydular ve onu güneşe/aya göstermediler. Kırk kulaç (yüksekliğinde) taştan saraya koydular. Kız o kadar güzeldi ki; gülse kuru ağaçta yaprak biterdi, kuru yere baksa ölen dirilirdi. Saçını tarasa inci dökülürdü. Tükürse altın, gümüş biterdi. Dünyada seçkin doğmuş bir candı. Yanında dadıları vardı. Kendisine yakın dadısının adına Orda Han deniliyordu. Günlerden bir gün reşit olduktan sonra (dadısına) söyledi ki; "Ey Orda Han, sen bu saraydan çıktığında dışarıda ne görüyorsun? Ama dünya denilen (yer) bu saray mıdır, yahut bu saraydan başka yer var mıdır?" Orda Han söyledi: "Dünya denilen (yer) dışarıda geniş cihandır. Güneş denilen, ay denilen şey vardır; dünyanın aydınlığı onlardır." Ondan sonra Ülemalik Körkli söyledi: "Ey Orda Han, sen bana o şeyleri göster." Orda Han söyledi: "Sen görürsen ölürsün." Yine Ülemalik Körkli söyledi: "Ölürsem öleyim, göster!" Pencereyi açıp gösterdi. Güneş ışığı eve girdi. Ülemalik Körkli onu gördü, akı gidip öle kaldı. Dadıları: "Han'a varıp ne söyleriz?" diyerek ağlaşıp oturdular. Bir günden sonra şuuru yerine geldi; dadıları

sevinerek ayağa kalktılar ve söylediler: “Ne gördün orada?” Ülemalik Körkli söyledi: “İlk gördüğüm güneşten karnımda çocuk peyda oldu. Şimdi babama ne söyleyeceksiniz?” Ancak o Altun Han zaman zaman gelip kızını gözetirdi. Altun Han bir gün kızını görmeğe geldiğinde kızının hamile olduğunu gördü; kızına söyledi: “Ey kızım, yüzüne namus lekesi düşmüştür; bu çocuk nasıl oldu?” Yine kendisi kaygı ile eve geldi ve eşine; “Ah Körleviç, ikimiz helal çift olalı bunun gibi kirli bir iş başımıza gelmedi. Kızımızda bir çocuk peyda olmuştur; ne yapmalı?” dedi. O zaman Körleviç söyledi: “Şimdi bunu (kızı) bu yere, bu yurda vermek olmaz; çünkü insanoğlu şeytan ile beraberdir. Çok sözler, çok sesler (dedikodu) çıkar. Öyle ise güzel bir gemi ile Tün (gece) denizine salıp gönderelim.” Ondan sonra gemiyi hazırladılar. Kızı; kırk kız, gökgüvercin, altın (rengi) kuzu, papağan kuşu, sönmeyen چراغی, tükenmeyen azığı ile Tura dağından Tün denizine altın (renkli) gemi ile salıp gönderdiler ve yine söylediler: “Bir nasipliye rastlayacak.” diye. Ondan birkaç gün sonra, o vakitte Turumtay Çeçen’in oğlu Tumaul babasına darıldı ve bir kayanın başına çıkıp mekan tuttu. Yanında kırk kişisi vardı. İçlerinde uzakları gözetleyebilen biri vardı. Bu kişi Şaba Sokur denilen Türkmen idi. Alnında bir gözü vardı. Bir gün söyledi: “Ey Tumaul Mergen, uzakta bir kara görünür.” O zaman Tumaul Mergen söyledi: “O ne (biçim) karadır?” Şaba Sokur söyledi: “Bir altın (renginde) gemidir; bir kara dağ gibi kat kar yapılıdır. Uzağı görüyorum. İçi senin olsun, dışı benim olsun. O gemi yarın öğle gelecek.” Tumaul Mergen söyledi: “Eğer öyleyse hoş (olsun).”

Ondan sonra gemi yarınki gün öğle vaktinde geldi; gördüler ki bir altın (renkli) gemi durur. Gemiyi nasıl parçalayacaklarını bilemediler. O zaman Şaba Sokur Türkmen söyledi: “Ey Mergen, (ok) atıp kırılım” Ondan sonra Tumaul Mergen söyledi: “Düz mü atıyorsun, eğri mi atıyorsun?” Şaba Sokur Türkmen söyledi: “Düz atılırsa, içindeki canlı nesneye değer; eğri atıp dağıtalım” Tumaul Mergen: “Öyleyse eğri atın oku düşmana.” Deyince; (Şaba Sokur) oku yaya yerleştirerek onun dediği gibi attı ki geminin üç tahtasını kırarak ayırdı. Şimdi oku eğri atarak gemiyi parçaladığı için Kıyan (eğri atan) Tumaul Mergen diye anılır. Şimdi Kıyat halkının aslı bunlardır. Yine o gemiyi parçaladıktan sonra Ülemalik Körkli çıktı; kırk kız, gök güvercini, altın (renkli) kuzuyu ve papağan kuşunu Tumaul Mergen aldı. Gemi taşını Şaba Sokur Türkmen aldı.

Ondan sonra Tumaul Mergen o gece çadır kurup kızla yattı. Ülemalik Körkli söyledi: “Ey Mergen, bizi sana Tanrı verdi. Ne zaman olsa ben seninim. Bir o kaç gün sabırlı olsaydın (iyi) olurdu. Karnımda bir çocuk vardır. Lakin bu içimdeki çocuk insandan değil; nurdan, güneşten peyda olmuştur.” O zaman Tumaul Mergen söyledi: “Ben o içindeki çocuğa bakmam, alıp yatarım.” O zaman Ülemalik Körkli: “Hey Mergen, şüphesiz gökte yürüyen ak şonkar (doğan) idim. Şimdi katran ağacı gibi boynuna kondum. Siz er kişisiniz; size çok cevap vermek olmaz. Ama gönlümü kırmazsan iyi olurdu.” dedi. Ondan sonra Tumaul Mergen söyledi: “Hoş, senin gönlünü kırmam.” Ondan sonra o gece çadır kurup yattılar. Muratlarını aldılar. Daha sonra Tumaul Mergen: “Ey Ülemalik Körkli, bu içindeki çocuğun güneşten, nurdan olduğu doğruymuş. Ademden olsa, kız (bakire)

olmazdın.” dedi. Sevgisi daha fazla arttı. Sonra Ülemalik Körkli: “Ey Mergen, sen bana inanmaz mısın? Benim ömrümde erkek yüzü gördüğüm yoktu. Bu gün, bu gece seni gördüm.” dedi. Sonra Tumaul Mergen söyledi: “Kendisi hamile (olan) kız mutlu ere eş olsun. Özlemim buydu.” Sonra Ülemalik Körkli söyledi: “Benim kadrimi iyi bil.” Sonra Tumaul Mergen söyledi: “Ey Ülemalik Körkli benim sevgimin nişanı odur ki; benim

Ağacım katran (ağacı)

Kuşum doğan

Saçını dağıtacak

Damgam sarmaşık

olsun, dedi. Bu yüzden, Kıyat boyunun işareti sarmaşıktır, diye söylerler. Şekli budur: () Bir zaman sonra karnındaki çocuk doğdu. Onun adını, Tanrının verdiği emanettir, diyerek Duyın Bayan koydular. Bir o kadar gün sonra Tumaul Mergen'in babası Turumtay Çeçen öldü. Tumaul Mergen babasının yurduna varıp tahta oturdu, han oldu. Hanlığa oturduktan sonra Ülemalik Körkli'den iki oğlu daha oldu. Birincisinin adını Bödenetay, ikincisinin adını Belgütay koydular. O iki oğul doğduktan sonra Ülemalik Körkli'nin gönlü fena oldu. O zaman Tumaul Mergen söyledi. “Ey Ülemalik Körkli, halk oğul bulsa sevinir, sen ne için üzülsün? O zaman Ülemalik Körkli: “Ben, ilk oğlum Duyın Bayan için kaygılanırım.

Geyiği takip eden çiçeğe rastlar

Domuzu takip eden balçığa rastlar

Sen han oğlu değilsin

Yurda layık değilsin,

derler.

Kendini bilmeyenler

Gözü mala doymayanlar

Bödenetay, Belgütay (için)

Yurda layık imiş (derler)

Ben arslan balası idim; sana gelip ne gördüm, diyeceğim?” dedi. O zaman Tumaul Mergen: “Öyleyse ne yapmayı düşünüyorsun?” dedi. Ülemalik Körkli söyledi: “Sen öldüğün zaman yurduna oğulların Bödenetay ve Belgütay hâkim olurlar. Benim nurdan, güneşten olan oğlum Duyın Bayan için kaygılanırım. Şimdi bu iki oğlun Bödenetay ve Belgütay’ı Kalmak’a gönder.” Ondan sonra Tumaul Mergen Han iki oğlu Bödenetay ve Belgütay’ı Kalmak’a gönderdi ve ikisine yedişer hizmetçi verdi.

Onlar Kalmak’a varıp mekan/yurt tuttular. Bir yerde durdular. Şimdi Kalmak törelerinin aslı, esası Bödenetay ve Belgütay’dandır.

Yine o ikisi gittikten sonra Duyın Bayan’ı evlendirdiler. Altın Han neslinden yedi sultan vardı. Onun en küçüğü Tölükli denilen er idi. Onun kızı Alango’yu Duyın Bayan’a aldılar. Duyın Bayan ile Alango’dan üç oğul doğdu. Birincisinin adı Bodoncar, ikincisinin adı Kagıncar, üçüncüsünün adı Salcut idi. Şimdi Kıyat soyu Bodoncar’dandır. Dahı Hatay/Katay (Hitay/Kıtay) halkının soyu Kagıncar’dandır. Dahı Salcut halkının soyu Salcut’tandır. Şimdi Tumaül Mergen yirmi yıl hanlık sürdü. Ondan sonra Duyın Bayan on dokuz yıl hanlık sürdü. Daha sonra Duyın Bayan kendisi ölmeden üç gün önce halkını, beylerini toplayıp (onlara) söyledi: “Ah, eyvah, azgın halk bilin! Ölümünden hiç kurtuluşumuz yokmuş. Ecel yetişip gelse ilaç çare olmazmış. Ben, aldığım hatun Alango ile birlikte ölürüm, derdim. Şimdi ecel geldi, ben ölüyorum; sizler kalacaksınız. Şimdi sizlere ey halkım vasiyetim olsun. Bu benden doğan üç oğul Bodoncar, Kagıncar ve Salcut; bunlar yurt tutmaya layık değiller. Şimdi yine ey halkım, ben öldükten sonra hatunum Alango’ya döl olup inerim; o zaman buna layık iyi oğul peyda olur. Ey halkım, şüphesiz onu koruyasınız. Şimdi yine işaretim odur ki ben öldükten sonra güneş olur aşağı inerim, kurt olup çıkarım. Beni bu şekilde biliniz (tanyınız).” Bu sözleri halka vasiyet kıldıktan sonra Duyın Bayan dünyadan geçti, gitti.

Ama Duyın Bayan dünyadan geçtikten sonra Kalmak’taki iki kardeş Bödenetay ve Belgütay bunu işitip, “Ağabeyimiz Duyın Bayan öldü, yengemiz Alango dul kaldı.” diye baş sağlığına geldiler. Otuz üç bin maiyeti ile baş sağlığı dilediler. Yine Bödenetay ve Belgütay: “Ağabeyimizin üzüntüsünden yengemiz Alango’nun gönlü perişan olmuştur.” diyerek atlarına binip ava çıktılar. Yayır Dağı’na vardılar. Geyik avladılar. Bir geyiği canlı olarak tutup geri döndüler. Onlar geri dönüp geldiği sırada ormandan bir grup insan çıktı. Gelen bu insanlar sordular: “Hey, nereden gelirsiniz, kimsiniz?” Onlar söylediler: “Hey, bizleri sorarsanız Hatay (Hitay) şehrinde göç edip geliriz.” Gelenler söylediler: “Sizler hem kimlersiniz, nasıl kişileriniz?” Bunlar söylediler: “Biz Kalmak halkından Bödenetay ve Belgütayız.” Gelenler söylediler: “Biz üç aydan beri göç edip geliriz. Azığımız tükendi; açız. Bize merhamet edip bir şey verseniz ya! Bu geyiği bize verseniz ne olurdu!” Bunlar söylediler: “Hey, törenizden (yurdunuzdan) ne için göç ettiniz; çok aç oldunuz?” Gelenler söylediler: “Törelerimiz (yöneticilerimiz) güç kıldı, zulmetti. Tahammül edemedik; göç ettik.” Bunlar söylediler: “Öyle olsa da bu canlı geyiği size vermeyiz. Dul kalan bir yengemiz vardır; ağabeyimiz öldüğünden beri endişededir. Ona götürüyoruz bunu; oyalansın, gönlü açılsın diye. Gelenler söylediler: “Ey dostlar, yoksa bizim erkek çocuğumuzu alınız, bize bu geyiği veriniz, biz aç ölmeyelim.” Bunlar onlara koyunun bir butunu verip erkek çocuklarını aldılar. Bödenetay ve Belgütay; “Yengemize oyalanması için bu iyi olur.” dediler, sevindiler. Bu alınan erkek çocuğun adına Yalın deniliyordu. Onun babasının adına Mangkatay Bey denirdi. O bey aklıktan, dermansızlıktan oğul Yalın’ı bir buta verdi. Bögenetay ve Belgütay o çocuğu alıp geldiler: “Yengemizin

atlarına bakıp kımız elde etmeye bu çok uygun.” dediler. Yalın’ı getirip yengesi Alango’ya verdiler. Alango; onun soyunu, aslını öğrenip, ona iyi baktı. Ondan sonra Bödenetay ve Belgütay söylediler: “Ey yengemiz bize izin ver, bizler geri dönelim. Çünkü biz buraya geldikten sonra Tangut’tan elçi gelmiştir. Kötü haberi varmış. Biz geri dönelim.” O zaman Alango söyledi: “Ah, vah, ey kayınlarım Bödenetay, Belgütay birkaç gün daha sabretseniz iyi olurdu. Çünkü şimdi benim bu üç oğlum Bodoncar, Kagıncar, ve Salcut halkı tanımaz oldular. Zulüm eder, zorluk çıkarırlar; sözümü dinlemezler. Bunlara akıl, öğüt verseniz ne olur!” Bödüneta ve Belgütay dediler: “Ey yengemiz bizim akıl, vasiyet ve öğüdümüz odur ki, bu kardeşlerimiz sana, senin beylerine, ildeki büyüklere güven versinler, iyi davransınlar. Şimdi bilsinler ki başarılı (mutlu) yurdun nişanı, belgesi şudur:

Düşmandan ilini büyük yapar
Kale dibini siper yapar
Şehir kapısını geniş yapar
Düşmanlara, yabancılara sırrını söylemezler
Büyüklerini baş köşeye geçirip
Küçüklerine hizmet kıldırırlar

Yine bilsinler ki fena yurdun nişanı, belgesi şudur:

Kendi yurdunu kötüler, el yurdunu över
Kendi soyunu kötüler, el soyunu över
Kendi ağabeyini kötüler, el ağabeyini över
Büyüğü durur, küçüğü söyler
Babası durur, oğlu söyler
Alay konusu olur

Yine söylediler:

Kızıl ata binen, kızıl yüzlü oğlanlardan öğüt soran
O kişi, kişi olup yurdunu korumaz.
Yurdu olmayan halk, halk olmaz.
Mal bakmayan mal gütse, sararmış otu otladır

Kuş salmasını bilmeyen kuş salsa, karga ile kazı aldırırım, der
Töre bilmeyen töre gütse, insan etini yerim, der
Deri görmeyen deri görse, deri etini giymem, der
Malı olmayan mal bulsa, insana değer vermem, der.

“Bunun gibi, töre bilmeyip töre güdenler; malsızken mallı olanlar; işte bizim bu kardeşlerimizi, böyle insanlar azdırır (yoldan çıkarır). Şüphesiz bilmeyenler bilirler, öğrenmeyenler öğrenirler.” dediler. Buna delil olacak söz de vardır.

Ekmekçiden öğüt sorma.
Demirciden öğüt sorma .
Kasaptan öğüt sorma.
Gören gördüğünü söyler.
Yapan bildiğini satar.

“Şimdi Tanrı’sına tövbe kılın. Büyüklerden, beylerden, öğüt sorsun. Şimdi vasiyetimizi, öğüdümüzü söyle! Bundan başka sözümüz yoktur.” dediler. Yine bu sözleri söyledikten sonra Bödenetay, Belgütay yurtlarına döndüler. Onlar döndükten sonra, bu üç oğul Bodoncar, Kagıncar, Salcut ağabeylerinin öğüdünü, sözünü tutmadılar. Analarını dinlemediler, kötülük buldular (yaptılar). İ beylerine, halkına, kızına zorluk çıkarmaya başladılar. Zenginlerin iki hörgüçlü erkek devesini; ayağı çabuk (rahvan), boynu uzun Arap atlarını; cesur yiğitlerin gömleğini; iyi beylerin kızlarını aldılar. Bu işe halk dayanamaz oldu. Toplanıp gelerek Alango’ya söylediler: “Ah Alango, bizim etimiz bitip aslımız (kemiğimiz) kaldı. Şimdi dayanacak halimiz kalmadı.” O zaman Alango söyledi: “Ah eyvah! Halkım, onlar benim sözümü dinlemezler. Sizin de kıymetini bilmezler.” Orada Alango (tekrar) söyledi: “Ah, eyvah! Halkım, benim erim Duyın Bayan size söylemedi mi, ‘Ben öldükten sonra döl olup gelirim.’ diye? Şimdi beklenen vakit gelmiştir. Sevinin; erkek çocuk olacak.” Orada Alango’dan bu sözü işiten halk sevindi, şad oldu. Yine ondan sonra Alango’nun bu sözü halk arasında yayıldı. Dünyaya ne zaman gelir, deyip onu korudular. O zaman Alango’nun üç oğlu Bodoncar, Kagıncar ve Salcut bunu halktan işittiler. Sinirlenip birlikte bir gün analarına geldiler. O zaman Alango söyledi: “Ey çocuklarım, neden böyle geliyorsunuz?” Onlar söylediler: “Senin bir yalan sözünü işitip geldik.” Alango söyledi: “Eyvah, kötüler, benim sözüm niçin yalan olsun!” Onlar söylediler: “Ana, yalan olmayıp da ne olacak! Halka, içimde bir çocuk var, diyerek bizi oğuldan saymıyorsun. İçinde çocuğunu saklarsın; yalan olmayıp da ne olacak?”

Saka kuşu musun su içip hamile kalmaya
Mani denilen kuş musun güneşten hamile olmaya

Kavun karpuz musun erkeksiz tohum toplamaya

Tavuk musun külde yuvarlanıp yumurta bırakmaya

Kurt anası mısın köpük yiyip hamile kalmaya

“Senin eşin ölmüştür; karnımda çocuk var diyerek halkı kandırırısın. Yoksa sen dünkü gün bir but karşılığı satın alınan Yalın Bey ile oynaşarak hamile mi kaldın?” dediler. O zaman Alango söyledi: “Ah, ey halkım, bu söz kötülerin sözü müdür yoksa sizin sözünüz müdür?” O vakit, halkı ağlaşarak şöyle dedi: “Bu söz senin çocuklarının sözüdür.” O zaman Alango söyledi: “Eyvah, halkım şimdi inanmazsınız. Sözüm odur ki; bir, iki, üç kişi gönderiniz. (Duyın Bayan’ın) İşareti odur ki güneş olup iner, kurt olup çıkar.” Ondan sonra Alango konuşmadı. Üç kişi baktılar. Bu üç kişinin adları şöyledir: Birincisine Kıpçak, ikincisine Kel Muhammed, üçüncüsüne Ordac denilirdi. Bu üç kişiyi takip ettiler. Tan vakti oldu. Gökten parlak bir ışık indiğini gördüler; akılları gitti. Bunlar, bir müddet sonra akılları başlarına gelince birbirlerine sordular: “Erkenden ışık olup inen ne idi? Gelin, bizler sarhoş kişi gibi, oturduğumuz yerden yaylarımızı çekelim. Kurtsa çıkar.” Oradan ona doğru yaylarını çektiler. Gördüler ki at yeleli, gök kurt çıkageldi. Ardına bakıp “Cengiz” diye seslendi. Varıp orman içine indi. Bunu, bu üç kişi açıkça gördüler, bildiler. Bunlar yine varıp bu gördüklerini Bodoncar, Kagıncar ve Salcut’a söylediler. Onlar bu üç kişiden işittikten sonra; “Olacak olur, olmayan kalmaz; bizim payımızı almaz.” dediler.

Ondan sonra Alango’nun gözü parladı, bir erkek çocuk doğurdu. (Çocuk) Altın kundak içindeydi. Kürek kemiğinde mührü, mühründe Cebrail meleğin adı vardı. Kendisi kurt gövdeliydi; Cebrail güzelliğindeydi. Yüzünü gören kişi: “Uğruna öleyim.” derdi. Yanında oturanlar yağ gibi erirdi. Ve dahi “Atım elbisem senin olsun.” derdi. Ondan sonra Cengiz büyüdü, gelişti. Halka adil davranıp faydalı oldu. Halk onu sevip, övüp peşinden gitmeye başladı Cengiz’i, gayet iyi Han’dır, Han’ın has çocuğudur, diyerek övdüler. Ağabeyleri Bodoncar, Kagıncar, Salcut’un Cengiz’i gözleri götürmedi, (onu) kıskandılar. Ve söylediler: “Görün şimdi; maiyetimiz, halkımız oynaşma sonucu (gayri meşru) doğan çocuğa yöneldi. Onu öldürelim, yoksa bu işi bitiremeyiz.” Ondan sonra yine bu üç oğul kararlaştırıp bir gün birlikte geldiler. Halka haber saldılar. “Cengiz’i öldürelim” dediler. O zaman halk söyledi: “Hey! Cengiz sizin içinüzden yurda daha layığa benziyor. Halka faydalıdır. Bu Cengiz’i size öldürmeye vermeyiz. Eğer mal üleşip (paylaşıp) mal alırsanız, atanızın malını paylaşp alınız; yoksa onun uğruna biz ölürüz.” O zaman bu üçü halktan bu sözü işittikten sonra korkup bir şey yapamadılar. Ama içlerinden şöyle söylediler: “Halk bu Cengiz’e yönelmiş, bunu herkese duyurarak öldürmek olmaz; halktan habersiz öldürürüz. Hoş, öyle olsa da atamızdan kalan malı paylaşp alırız.” diyerek, atalarının ne kadar malı varsa paylaşp aldılar.

Ama Duyın Bayan’ın altınlı cevherli bir sadağı (ok kabı / okluk) vardı. Sadağa değer biçemediler ve onu paylaşamadılar. “Şimdi anamız kimi derse bu sadağı o alsın.” dediler. Paylaşılan malları aldıktan sonra sadağı alıp analarının

yanına geldiler ve şöyle dediler:“ Ey anamız, siz hanlığı kime bağışlarsanız bu altın sadağı o oğlun alsın.” O zaman Alango söyledi:“Ah ey oğullarım,

Kendi yurdunu kötöleyen, başka yurttan rezil olur

Kendi anasını kötöleyen, yabancı düşmana esir olur

Kendi halkını kötöleyen, yabancı düşman tarafından hor görülür.

Siz, ey kötüler benim sözümü tutar mısınız?” O üçü:“Evet, hoş tutarız.” dediler. (Alango): “Şimdi sizler sözümü tutarsanız; pencereden giren güneş ışığına kuşağınızı sallandırınız. Hanginizin kuşağı asılı durursa; o oğlum han olsun ve altınli cevherli sadağı da o oğlum alsın.” dedi. Alango’nun bu sözünü onlar hoş gördüler, bellerinden altın kuşaklarını salıp baktılar. Üçünün de kuşağı asılı kalmadı. Meğer Cengiz’in bir ipek kuşağı vardı, o da saldı. Onun kuşağı asılı durdu. Onlar bu işi görüp hayret ettiler ve öfkelerinden şöyle söylediler: “Bu anamız Alango gayet cadı imiş, gözümüzü bağladı.” Gönüllerine kötülük koyup gittiler. Ama her daim Cengiz’i öldürmek niyetindeydiler. Ondan sonra genç oğul Cengiz: “Bu ağabeylerim bana düşman oldu, beni takip edip öldürürler.” diyerek başından (canından) endişe etti. Topluluktan uzaklaşayım, diyerek yanına üç yiğit seçip anası Alango’ya geldi, söyledi: “Ey anam, ben şimdi bu yerden, bu yurttan giderim. İşbu Tekelik Suyu’nun başında Körgürlen denilen kara dağ vardır. O dağda mekan, yurt tutarım. Kuş, kurt avlarım. O avlanılan kuşun tüylerini yolup, o tüyleri suya bırakırım. Bizim yaşadığımızı o kuş tüyünden bileceksin. Ayı böğürtürüm, arslan yürütürüm; her kim beni izleyip sorarsa bundan bilsinler.” Kendileri gitti, anası yalnız kaldı.

Ertesi gün halk görüşmeye geldiyse de Cengiz’i göremedi. Ve sordular: “Cengiz hanımız nerede?” İstediler, bulamadılar. Gürültü ile, bağırarak ağladılar. Ondan sonra gelip Alango’ya sordular. O da söylemedi. Cengiz Han özgürce gittikten sonra ağabeyleri Bodoncar, Kagıncar ve Salcut halka zulmettiler. Halk dayanamayıp Alango’ya geldi ve: “Ey Alango, o oğlum Cengiz’i bize göstermeden canımızı alsaydın. Şimdi ne için göstererek canımızı aldın?” dediler. Sızlanıp ağlaşıp: “Ey Alango, Cengiz Han’ımızın haberini bizlere söyle. Bizler onu istiyoruz.”dediler. O zaman Alango söyledi:“Eyvay halkım, böyle iseniz, oğlum Cengiz’i seviyorsanız; yarın nesebi iyi beş altı kişi getirin. Onlara yolu/izi göstereyim.” Ondan sonra nesebi iyi altı kişi geldi. Onlar:“Yolu nerededir?” diye sordular. O zaman Alango: “Öyleyse şimdi gidip Tekelik Suyu’na bakınız; işareti gelir.” dedi. Bunlar su kıyısına gidip baktılar. Hiçbir şey görmediler. Yalnızca yığın yığın kuş tüyü gördüler. Yine dönüp geldiler. O zaman Alango: “Ne gördünüz?” diye sordu. Onlar söylediler:“Hiçbir şey görmedik. Yalnızca bir yığın kuş tüyü gördük.” O zaman Alango onlara: “Hey, biliniz şimdi; benim oğlum Cengiz’in haberi bu sizin gördüğünüz kuş tüyleridir. Sizler bu Tekelik Suyu’nu takip edip izleyin. Tekelik Suyu’nun başındaki Körgürlen denilen kara dağın üstünde beş altı ağaç olur. Bu yerde mekân tutarım, kuş avlarım; kuşların tüyünü

koparıp suya atarım, demişti. Bu tüyleri izleyerek ona ulaşın. Ama Tekelik Suyu'nun eski âdeti odur ki; gündüz taşarak akar, gece yatağına döner.” dedi. O zaman Alango onlara yine söyledi:“Sizler oraya varıp eriştiğiniz zaman, gördüğünüz kişiler size:’Kimsiniz?’ diye sorduğunda; ‘Duyın, Duyın’ deyiniz. Ama benim oğlum Cengiz’in işareti odur ki; ak elbiseli, gök atlı, altın börklü, yüzü gayet güzel, altın sadaklı, er çehreli, Cebrail gibi endamlıdır. Atını kamçılıdığı anda kaybolur gibidir. Bunlardan onu tanıyacaksınız.”

Cengiz Han'ı arzu edip arayan beylerin adları şunlardır: Birincisi Uyşın Mayki Bey, ikincisi Kaldar Bey, üçüncüsü Ordac Bey, dördüncüsü Kıpçak Bey, beşincisi Tamyar Bey, altıncısı Kereit Bey, yedincisi Burtak Bey, sekizincisi Temir Kutlu Bey, dokuzuncusu Mutyan Bey, onuncusu Tangut Bey idi. Bu on bey toplanıp, Cengiz Han'ı sevdiklerinden onu arayıp bulmaya niyet ettiler. Ancak dört bey bu isteği onaylamadılar. “Eldeki hanımızı horlayıp uzaktakini istememiz boş.” dediler. Onların birincisi Kongrat Bey, ikincisi Katay Bey, üçüncüsü Salcut Bey, dördüncüsü Kıyat Bey idi. Ama bu Katay, Salcut ve Kıyat halkın beyleri idi. Kongrat Bey (ise) onların güvendikleri danışman idi. Kongrat Bey Cengiz Han'ı aramaya gitmedi. Bu zikredilen on kişi Kongrat'a bakmadılar, gittiler. Ama Uyşın Mayki Bey, diğer beylerden habersiz Alango'dan mühürlü bir yüzük aldı. Oradan Tekelik Suyu'nu aramaya gittiler. Üç ayda oraya ulaştılar. Bir dik kayaya çıkıp baktılar. Arkalarında bir ak saray, bir de gök saray gördüler. Geri dönüp biraz yaklaştılar. O saraylara inmediler. Orada bir dağ vardı. O dağın yamacında yattılar. Biraz durdular, hiçbir iz/işaret görmediler. Meğer kısa zaman sonra bir ses geldi. Karga ötmesi, kişi seslenmesi gibi bir ses işittiler; gidip baktılar. “(Sanki) Birkaç kişi yol boyu çıkıyor; şu dağın aşağısından birilerinin gelişine benziyor.” dediler. Ama bunların sesini işitince, sesler dindi. O gün hiçbir şey bulamadılar. Ertesi gün ayı böğürdü, aslan kükredi. Bildiler ve “Cengiz Han av avlıyor, ortaya çıktı.” dediler. Bunlar o sesi işitince birlikte koşarak vardılar. Gördüler ki bir gök atlı, ak elbiseli, altın börklü, altın sadaklı, er yüzlü, Cebrail gibi güzel endamlı Cengiz'i tanıdılar ve bildiler. (Yanlarına) Gelen Cengiz (Han) söyledi: “Kimlersiniz, ne tarafa yürürsünüz, nasıl kişilersiniz?” Bunlar da:“Duyın, Duyın” diye seslendiler. Bunlardan o sözü işittikten sonra (Cengiz) gözden kayboldu. Bunlar yine ağlaşarak geri döndüler. O gece üzülen yattılar. Sonra yine yarın oldu. Yüksek sesle seslendiler: Avcı doğan gibi çığlık attılar, iki yaşındaki deve gibi ses çıkardılar. Hiçbir ses gelmedi. Ondan sonra yine iki üç gün yattılar. Yine bir gün ayı böğürdü, aslan kükredi. “Cengiz'dir; av avlamaya çıktı.” diyerek sevindiler. Yine varıp gördüler. Bu, kişinin (Cengiz'in) kendisidir. Ondan sonra bunlara Cengiz Han: “Sizler kimsiniz, her daim beni anarak yürürsünüz?” dedi. Bunlar da: “Duyın, Duyın” diye seslendiler. Bunların böyle ağlaması karşısında Cengiz Han da ağladı; tekrar: “Hey! Sizler ne için buraya geldiniz?” diye sordu. Bunlar da: “Senin uğruna ölmek için yürüyoruz.” dediler. O zaman Cengiz Han söyledi: “Size buraya gelmeyi kim öğretti?” Bunlar da: “Bizlere merhamet kılıp acıyan ananız Alango öğretti.” dediler. O zaman Cengiz Han söyledi: “Eğer öyleyse, hani bana anamın bir işaretini gösterin.” Beyler sessiz kaldılar; ama Uyşın Mayki Bey,

Alango'dan aldığı mühürlü yüzüğü çıkarıp verdi. O zaman Cengiz Han yüzüğü alıp baktı ve Alango'nun mühürlü yüzüğünü tanıdı. Gülerek söyledi: “Ey Mayki Bey, eğer ben han olursam beylik senin olsun. Eğer sen bu mühürlü yüzüğü alıp gelmeseydin; bana anamın bir nişanını getirmeseydin; ben size yok derdim ve siz bana eş/yoldaş olamazdınız.” Ama bu sözden başka: “Beylerim, sizler de gönlünüzden darılmayın; hepiniz benim canımsınız. Geliniz, şimdi köşke (saraya) geri dönelim, oraya varıp oturalım.” dedi. Saraya vardılar, birazcık orada dinlenip aş yediler, türlü şaraplar içtiler. Sönmez meşale (altında), tükenmez aş yediler. Ondan sonra yine Cengiz Han onlara: “Geliniz, şimdi toplanıp oturalım. Sizler ki bizi arzulayıp geldiniz. Sizler hangi halkın soyundansınız?” dedi. Bunlar ayağa kalkıp rica ettiler ve söylediler: “Ey yüce hanımız, soyumuzu soruyorsanız; bizler burada sizi isteyen on kişiyiz; dokuz soydanız.” dediler. Ama Kaldar Bey yalnız kendisidir (ayrıdır). Ananız Alango koşup bizleri gönderdi; ancak Kongrat Bey sizi istemedi. O kendisi dahi soyu ile, boyu ile senin ağabeylerinin yanındadır. Bizler sizin mübarek yüzünüzü arzulayıp arkanızdan öle yite geldik; sizinle birlikte olduk; hem kendimiz, hem soyumuz ve halkımız ile senin kulunuz.” dediler. O zaman onlardan bu sözü işitti ve sevinip söyledi: “Ey beylerim, yücelerim, şimdi bu gündün sonra siz benimsiniz, ben sizinim.” dedi. O zaman bunlar Cengiz Han'dan bu sözü işittiler ve gayet sevindiler. “Şimdi seni bizlere Tanrı verdi. Ona şükretmek için bu binip geldiğimiz atlarımızı azat edip gönderelim.” dediler. Binip geldikleri atlarını, Cengiz Han'ı buldukları için azat ettiler.

Ondan sonra Cengiz Han bunlara söyledi: “Hey! Beni ne ile götüreceksiniz?” Onlar ne ile alıp götüreceklerini bilemediler. Ama Kaldar Bey: “Ben bir hüner göstereyim.” dedi. Bunlar da: “Göster.” dediler. Kendi ustalığından bir araba yaptı. (Bunu) Hiç kimse bilmezdi. Şimdi arabanın pirini sorsalar, Yalın Bey oğlu Kaldar Bey demek gerek. Orada arabayı düzüp tamamladıktan sonra Cengiz Han'ı arabaya oturtmak istediler. Cengiz Han gelip arabayı gördü. “Hoş yapmışsın.” diyerek Kaldar Bey'i övdü. Ondan sonra Cengiz Han arabaya oturdu. Bu gelen beyler kendileri arabayı çektiler, sürdüler. Orada Uyşın Mayki Bey söyledi: “Ey beyler ben size benzemiyorum, ayağım kısadır.” O zaman beyler söylediler: “Şimdi ne yapacaksın?” O zaman Mayki Bey de: “Ben Han'dan rica edeyim, izin verirse Han ile arabaya oturayım; hanginiz arabayı çekmezse ben ona sopa ile vurayım.” dedi. O zaman bunlar da: “Tamam, öyle yap.” dediler. Ondan sonra Mayki Bey Cengiz Han'dan rica etti ve: “Ey hanım benim ayağım kısadır. Arabayı çekemiyorum. Lütuf gösterirsen ben senin ile arabaya oturayım.” dedi. O zaman Cengiz Han da: “Öyleyse otur.” dedi. Ondan sonra bu beyler bir o kadar gündün sonra gelip Cengiz Han'ı alıp Alango'nun şehrine ulaştılar. Alango'ya haber verip saraya indiler; ama orada, Cengiz Han'ın arkasından hangisi inebilir, bilemediler. O zaman Mayki Bey söyledi: “Ey Hanım, sizden sonra arabayı çeken öküz inebilir mi, onu arabaya koşan sahibi inebilir mi?” O zaman Cengiz Han söyledi: “Sahibi inmeyen öküz iner mi? dedi. Mayki Bey hızla indi. Han'ın sağ yanında yer aldı. Diğer beyler de oturdular.

Yarınki gün Cengiz Han dört boyun halkını kıyımdan geçirdi. Bu büyük kıyımda Bodoncar, Kagıncar, Salcut ve Kongrat Bey'in hepsini öldürdü; aman vermedi. Ama o vakit Kongrat Batır'ın bir kız kardeşi vardı. Adı Börte Kuçın idi. O Börte Kuçın, büyük kıyımda helak olmasın diye dört çocuğu alıp gizlice büyüttü. Biri Bodoncar'ın oğluydu, biri Kagıncar'ın oğluydu, biri Salcut'un oğluydu, biri de ağabeyi Kongrat Bey'in oğluydu. Hiç kimseye söylemedi. O zaman halk anlayıp öğrendi ve hana varıp söylediler. Cengiz Han öfkelenip: "Kişileri saklayan kimdir?" dedi. Orada duran beyler de: "Ey Hanım, Kongrat Bey'in kız kardeşi Börte Kuçın gizlemiştir." dediler. O zaman han söyledi: "Varsınlar onu tez getirsinler." Hızlıca gittiler; Börte Kuçın'e söylediler: "Çabuk ol, Han seni çağırıyor." dediler. Orada Börte Kuçın bu sözü işitti. "Öyleyse gideyim." diyerek eve dönüp samur derisinden elbisesini omzuna attı ve kırmızı ipek kaftanını giydi. Bir kara tilki derisinden şapkası vardı; başına giydi ve sakladığı dört çocukla birlikte Han'a geldi. O oğlanların birisi on bir yaşında, birisi on iki yaşında, birisi on üç yaşında, yine birisi de on dört yaşında idi. Gayet güzel idiler. Börte Kuçın'ın kendisi de onlardan beş yaş büyüktü. Onun gibi güzeli, o zamanda kimse görmemişti. Tanrı kudreti ile ortaya çıkmıştı. Kırk kulaç saçı vardı. Ardından iki dadısı altın kaba saçını salıp yürüttü. O zaman halk söyledi: "Ey Börte Kuçın! Sen bu denli güzel kişi (olarak) niçin böyle bir iş yaptın; bu oğlanları gizledin, hırsız oldun?" O zaman Börte Kuçın söyledi: "Ey halk, ben size ne (kötülük) yaptım, hırsız olduysam Han'a hırsız oldum." Ondan sonra Börte Kuçın'ı çocuklarla birlikte Cengiz Han'a alıp getirdiler. Han da bunun güzelliğini ve uzun saçını görüp şaşırды; söyledi: "Ey Börte Kuçın, ne için bana (karşı) hırsız oldun, bu oğlanları sakladın?" O zaman Börte Kuçın rica edip: "Ey Han'ım, ben senden merhamet dilemek için hırsız oldum, gizledim." dedi. O zaman Cengiz Han: "Niçin benim merhametim?" dedi. Börte Kuçın: "Ey Han'ım, senin gönlüne güç gelir." dedi. O zaman Han söyledi: "Benim gönlüme nasıl güç gelir?" Börte Kuçın söyledi: "Ey Han'ım, onun için ki Nuh peygamber aleyhisselam zamanında bereketli Huda ve Teala kafirlere kahr kılıp tufan suyunu gönderdi. Kafirleri tufan suyuna batırdı. Yok etti. Ve o tufanda her canlının erkek ve dişi nesli kesilmesin diye Nuh peygamber aleyhisselamın gemisinde korudu; azat etti. Sen han olsan da Tanrı Teala'nın kulu değil misin? Arslan, erkek geyiği yese, dönüp arkasındakini almaz; azat eder, gönderir. Ey Hanım, sen insansın; beni ve bu oğlanları azat et. Acılı, fena kıyım yapan halk bunların kıymetini bilmez, onları öldürür. Sülbü, nesli, soyu kesilmesin diye alıp sakladım." O zaman Cengiz Han da: "Hay, senin şu güzel delilli sözün için ve senin deniz gibi gönlün için yüz bin (kişi) ölümden azat olsun." dedi.

Gel şimdi ey Börte Kuçın

Benim katı gönlümü kabartma

Kendini benden ayırma.

dedi. O zaman Börte Kuçın: "Öyleyse siz beni severseniz, ben sizinim." dedi. Ondan sonra Cengiz Han'ın gönlü eridi. İki birbirini kabul edip helal eş oldular.

Halka büyük toy düzenlediler. Bu hayatı (birlikte) geçirdiler. Yine gizli kalmasını ki; Cengiz Han’ın Börte Kuçın’dan dört oğlu oldu.

Büyük oğluna Yöçi Han, ikincisine Caday Han, üçüncüsüne Kerey Han, dördüncüsüne Toli Han deniliyordu. Yine ondan sonra Cengiz Han iyi huyu ve adaleti ile; milleti ve askeri ile yürüyüp, vuruşup çok hanları, orduları emri altına alıyordu. Onun adı, ünü dünyaya yayılıyordu. Ondandır Cengiz Han kendisini isteyen beylerin ve kendi beylerinin her birisine mevki/makam (tuğ) verdi, yurt verdi; lütufta bulundu. Ondandır Cengiz Han bu beylerin hepsine özgü kuştan, ağaçtan işaretler (semboller) verip halkı boy boy ayırdı. İlk önce Bodoncar oğlu Kıyat’a söyledi: “Senin ağacın katran ağacı olsun, kuşun doğan olsun, işaretin arucan(?) olsun, damgan (simgen) rüzgar olsun.” Onun şekli budur: (X) Yine ondan sonra Cengiz Han Kongrat Bey oğlu Sengle’ye söyledi: “Ey Sengle, senin ağacın elma ağacı olsun, kuşun şahin olsun, işaretin kongrat olsun, damgan ay işareti olsun.” Onun şekli budur: (O). Yine ondan sonra Cengiz Han söyledi: “Ey Uyşin Mayki Bey, senin ağacın kara ağaç olsun, kuşun kara kuş olsun, işaretin salavat olsun, damgan serga olsun. Onun şekli budur: (U) Yine ondan sonra Cengiz Han Ordac Bey’e söyledi: “Ey bin sadaklı Ordac!”, Yani bin demek ondan kaldı. Ordac Bey gayet de zengin kişiydi. Savaşa çıkarsa bin sadaklı kişi ile çıkardı. Cengiz Han Ordac’a söyledi: “Ey Ordac, senin ağacın kayın olsun, kuşun balaban olsun, işaretin alac(?) olsun, damgan kuş kaburgası olsun.” dedi. Onun şekli budur: (S). Yine ondan sonra Cengiz Han söyledi: “Ey Tamyan Bey, senin ağacın kavak olsun, kuşun atmaca olsun, işaretin tutya(?) olsun, damgan çengel olsun.” Onun şekli budur: (C). Yine ondan sonra Cengiz Han söyledi: “Ey Kıpçak Bey, senin ağacın kara ağaç olsun, kuşun kartal olsun, işaretin tok saba (?) olsun, damgan tarak olsun.” Onun şekli budur: (T). Ondandır yine Cengiz Han söyledi: “Ey Cormatı Bey, senin ağacın söğüt olsun, kuşun şahin (itelgi?) olsun, işaretin beyaz deve olsun, damgan sinli sinek (yaba) olsun.” Onun şekli budur: (Y). Ondandır Cengiz Han söyledi: “Ey Kereit Bey, senin ağacın ihlamur olsun, kuşun kaz olsun, işaretin çakal olsun, damgan göz işareti olsun.” Onun şekli budur: (A). Yine ondan sonra Cengiz Han söyledi: “Ey Mutyan Bey, senin ağacın üzvaz olsun, kuşun turna olsun, işaretin baygongrat (?) olsun, damgan kuyuşgan (?) olsun.” Onun şekli budur: (Y). Ondandır Cengiz Han söyledi: “Ey Burcan Bey, senin ağacın meşe olsun, kuşun çaylak olsun, işaretin ak doğan olsun, damgan c(y)akalbay (?) olsun.” Onun şekli budur: (U). Ondandır yine Cengiz Han söyledi: “Ey Borkıt Bey, senin ağacın akça ağaç olsun, kuşun hühdüd olsun, işaretin buruc (?) olsun, damgan hemze olsun.” Onun şekli budur: (Y) Ondandır yine Cengiz Han söyledi: “Kagıncar oğlu Katayga, senin ağacın ardıç olsun, kuşun leylek olsun, işaretin deve olsun, damgan serü (?) olsun.” dedi. Onun şekli budur: (T). Ondandır yine Cengiz Han söyledi: “Kaldar Bey, senin ağacın sandal olsun, kuşun güvercin olsun, işaretin arnav (?) olsun, damgan kepçe

olsun.” Onun şekli budur: (U). Yine ondan sonra Cengiz Han söyledi: “Ey Salcut Bey, senin ağacın dişbudak, kuşun bülbül olsun, işaretin Barlas (?) olsun, damgan ev olsun.” dedi. Onun şekli budur: (□). Ondan sonra yine Cengiz Han söyledi: “Ey Temir Kutlu Bey, sen kötü (namert) kişilerden daha zengin olmanla, çok mal vermenle beylik buldun. Senin ağacın gürgen olsun, kuşun saksığan olsun, işaretin taban (?) olsun, damgan yarım tarak olsun.” dedi. Onun şekli budur: (T).

Yine Cengiz Han’ın kendisinin işaretine can kaba? denilirdi. Cengiz Han bu anılan beylerin her birini askerinin başına geçirip vuruşmalara gönderdi. O büyük ordularda halk (askerler) bu işaretlerle birbirini bulurdu (tanırdı). Şimdi bütün işaretlerin adları şunlardır: Önce Han işareti can kaba(?), ondan sonra bütün beylerin işaretleri şunlardır: aruv can, kongrat, salavat, alay, tutya, tok saba, ak taylak, ak börü (çakal), baygongrat, ak togan, buruy, taylak, arnav, barlas, taban.

Yine bilinsin ki Cengiz Han sürekli geyik avlamaya çıktığında bu zikredilen beyleri kuşları ile alıp çıkardı. Şimdi o kuşların adlarının hepsini toplayıp söyleyelim: Evvel Cengiz Han’ın kendi kuşu iki başlı kara kuştı, diğer beylerin kuşları şunlardır: songar, Laçın (şahin), kara kuş, karcığa, kırgıy, bürküt, itelgü, kaz, turna, küçügen, höhdöd, kavdu, kögercin, köyüldü, sayısgan.

Yine bilinsin ki Cengiz Han’ın kendisinin ağacı çınar idi. Diğer beylerin de ağaçların hepsini topluca söyleyelim: karagay, almagay (elma), karagaç, kayın, tirek (kavak), karama (kara ağaç), üyengi (söğüt), y(c)öka (ıhlamur), mileş, imen (meşe), çagan (akça ağaç), artıs (ardıç), sandal, körü(c)y (dişbudak), ç(y)irük.

Yine bilinsin ki Cengiz Han’ın kendisinin işareti kuş başı denilen işaretti. Onun şekli budur: (P). Başka beylerin de işaretlerini toplayıp söyleyelim: (C S W O X T Q U İ S U Y A Y J E)

Yine bilinsin ki; Cengiz Han anılan beylerin her birisine savaşa layık, heybetli görünmek için birer savut (zırh) verdi. Cengiz Han’ın kendisinin zırhı buyan(?) denilen zırhtı. Büyük oğlu Yöçi’ninki kara dağ denilen zırhtı. İkinci oğlu Caday’ınki altın sandık denilen zırhtı. Üçüncü oğlu Kerey’inki bekter (panzer) denilen zırhtı. Ondan sonra Cengiz Han beylerinin her birisine birer zırh verdi. Ondan sonra Bodoncar oğlu Kıyat’a kala(?) denilen zırhı verdi. Kongrat’a ay koltuk(?) denilen zırhı verdi. Mayki’ye öküz denilen zırhı verdi. Ordac’a çeçegöz(?) denilen zırhı verdi. Tamyar’a köylekse(?) denilen zırhı verdi. Kıpçak’a kök yaka(?) denilen zırhı verdi. Çormati’ye on karış(?) denilen zırhı verdi. Kereit’e uyulma(?) denilen zırhı verdi. Mutyan’a katı kabak(?) denilen zırhı verdi. Burcan’a kuskaç(?) denilen zırhı verdi. Borkıt’a körleç(?) denilen zırhı verdi. Kayınca oğlu Kıyat’a boz kalpak denilen zırhı verdi. Kaldar’a çuka turgay(?) denilen zırhı verdi. Salcut’a kuyurcak(?) denilen zırhı verdi. Temir Kutlu’ya buzağı başı denilen zırhı verdi. Şimdi bu zırhların hepsinin adlarını topluca söyleyelim: buyan kara tav, altın sanduk, bekter,öt yireke kala ay koltuk sığır, çeçegöz, köylekse, kök yaga, on karış,

uyılma, katı kapak, kusfaç körleç boz kapak, çuka turgay, koyurçak, buzağı, yaş kirevge.

Bundan sonra Cengiz Han beylerinin hepsini gözünün üstündeki kaşı gibi göürdü. Onlarla yer içerdi. Dünyasına güvenip hanlığı ile mağrur oldu. Her daim temaşa ederdi. Ondan sonra yine Cengiz Han günlerden bir gün çocukları, beyleri ile av avlamaya çıkıp bozkırda yürüdüler. Yolbars denilen geyiği gördüler. Her birisi oklarını yerleştirdi. Kayaları aşurdılar; hiç birisi vuramadı. Sonunda üç kişinin oku ulaştı. Yolbars'ı atıp yıktılar. Birisi Kongrat Batır'ın oğlu Sengle, ikincisi bin sadaklı Ordac, üçüncüsü Tamyān. Bu üç kişi Yolbars'ı öldürüp Cengiz Han'a getirdiler. Han bunların bu erliklerini göürp hayret etti. Her birisine biner tenge (sikke) mükafat verdi. Her yerde, mecliste bunların yiğitliklerini anlatırdı. Yine günlerden bir gün Cengiz Han ava beyleri ile çıkıp yürürdü. Bozkırda bir bulan (büyük geyik) gördüler, kovaladılar. Burcan Bey'in bir hızlı atı vardı. Hızlılıkta onun gibiydi ki, bulana yetişerek boynuzundan tutardı. Burcan Bey yetişerek geyiği (ok) atıp yıktı. Han'ın karşısına getirdi. Han ona elli bin sikke mükafat verdi. O, her gün bununla zevk safa ederdi. Yine günlerden bir gün Han söyledi: “Ey beylerim, varınız, kuş avlayıp getiriniz.” dedi. Beylerin her birisi kuşlarını alıp çıktılar. Kuşları avlayarak getirdiler. Kıyat şahin kuşu ile ak kuş yakaladı. Sengle, şahin ile turna yakaladı. Ordac karçığa(?) ile kaz yakaladı. Tamyān kırkıy(?) ile bödene? yakaladı. Her birisi (avcı) kuşları ile yakaladıkları kuşları alıp geldiler. Cengiz Han'ın önüne koydular. Han bu kuşları göürp her birisine biner sikke mükafat verdi. Ama Kıyat'a, Sengle'ye, Ordac'a, Tamyān'a ikişer bin sikke mükafat verdi. Ondan sonra Cengiz Han büyük oğlu Yöçi'yi “değerli mal orada bulunur.” diyerek Termiz'e han yaptı. İkinci oğlu Çaday'ı “çeşit çeşit halk orada bulunur; orası büyük yurttur.” diyerek Hindistan'a han yaptı. Üçüncü oğlu Kerey'i “zırh giyen ve kılıç kuşanan yiğidi çoktur; asilzade halktır.” diyerek Körel'e han yaptı. Dördüncü oğlu Tolay'ı “halkları merhametlidir; uzak yurttur; atlas ipek kumaş giyen eri çoktur; işi katı, aşu tatlı, heyelan olmayan ulu yurttur.” diyerek Meskev'e han yaptı. Her birisine bu zikredile yerleri, halkı ile onlara paylaştırdı. Şimdi o şehirlerdeki halkın aslı nesli bunlardandır. Cengiz Han'ın soyundandır. Ondan sonra yine biliniz ki Cengiz Han peygamberimiz Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi vesselmeden beş yüz kırk dokuz yıl sonra dünyaya geldi. Domuz yılının zilkade ayında doğdu. Ondan sonra Cengiz Han yetmiş iki yıl yaşadı. On üç yaşında han oldu; elli dokuz yıl hanlığı sürdü. Cengiz Han'ın doğduğu şehir, yerleştiği yurt Hatay (Hıtay) idi. Yine yetmiş iki yıl sonra, domuz yılının mübarek Ramazan ayının on dördüncü günü; tarih 624'te dünyadan geçti. Sözü dünyada kaldı. Rahmetullahi aleyhim (Allah onlara rahmet eylesin). Tamam.

KAYNAKÇA

- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik (1999), *Tarih-i Cihangüşa*, (Çev.: Mürsel Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bang W. – Arat, R. Rahmeti. (1970), *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (1996), “Lord Raglan’ın Batı Halk Kahramanı Kalıbı Açısından Oğuz Kağan ve Er Töştük Destan Kahramanlarına Bir Bakış”, Prof. Dr. Umay Günay Armağanı, s. 202-209, Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Çobanoğlu, Özkul (2003), *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1988), *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul: Hülbe Yayınları.
- Ergun, Pervin (2004), *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- Gökdağ, Bilgehan A.- Üçüncü, Kemal (2007), *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gömeç, Saadetin (2006), “Bazı Çingiz Yasalarının Tarihi ve Sosyal Dayanakları”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, C.1, S.2, s. 9-19.
- Gülensoy, Tuncer (2007), “Moğolların Gizli Tarihi, Altan Topçı, Defter-i Çingiz-nâme, Cengiznâme ve Anonim Şibani-nâme’ye Göre Cengiz Han’ın Soy Kütüğü”, *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, C.1, S.4. s. 257-275.
- Günay, Umay (2006), *Türklerin Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ibrayev, Şakir (1998), *Destanın Yapısı*, (Çev.: Ali Abbas Çınar), Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
- Ivanics Maria – Usmanov A. Mirkasym (2002), *Das Buch der Dschingis-Legende (Däftär-i Çingiz-nâmâ) I*, Szeged: Published by the Department of Altaic Studies, University of Szeged Printed by Quality Print.
- İnan, Abdülkadir (1987), *Makaleler ve İncelemeler II*, Ankara: TTK Yayınları.
- Köprülü, Fuat (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Köse, Nerin (1999), “Lord Raglan’ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Kocacaş”, *Milli Folklor*, S. 43, s.19-23.
- Kudret, Cevdet (1995), *Örneklili Türk Edebiyatı Tarihi, Örneklili Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Manz, Beatrice Forbes (1989), *The rise and rule of Tamerlane*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Oğuz, Öcal (1998), “Lord Raglan’ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Boğaçan”, *Milli Folklor*, S. 40, s. 2-6.
- Oğuz, Öcal (1999), “Lord Raglan’ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Basat”, *Milli Folklor*, S. 41, s. 2-8.
- Ögel, Bahaeddin (2001), *Türk Mitolojisi I*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Raglan, Lord (1998), “Geleneksel Kahraman”, (Çev.: Metin Ekici), *Milli Folklor*, S. 37, s.126-138.
- Sepetçioğlu, Mustafa N. (1995), *Karşılaştırmalı Türk Destanları*, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Şimşek, Esmâ (1997), “Halk Anlatmalarında ‘Sandığa Koyarak Denize Atma’ Motifi Üzerine”, *Milli Folklor*, S. 36, s. 34-41.
- Togan, Zeki Velidi (1985), “Cengiz’in Soy ve Kendisine Yakın Kabileler”, *Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, C. 1, S. 13, s. 95-103.